

Bouwkundig erfgoed in kaart gebracht. Methodologie en conclusies van de administratieve actualisatie van de inventaris van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen

Elise Hooft¹

1 Inleiding

De inventarisatie en prospectie van het onroerend erfgoed in Vlaanderen is één van de kerntaken van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)². De inventarisatie van het bouwkundig erfgoed neemt een bijzondere plaats in, door de rechtsgevolgen die hieraan gekoppeld zijn sinds het eerste vaststellingsbesluit van 14 september 2009.

Ter voorbereiding van die vaststelling werkte het VIOE van 2005 tot 2008 aan de administratieve actualisatie van de inventarisgegevens: alle adresgegevens in de inventaris van het bouwkundig erfgoed werden op hun geldigheid gecontroleerd en van de oudste geïnventariseerde panden werd ter plaatse gecontroleerd of ze nog bewaard waren. In deze bijdrage wordt de methodologie van dit project geschetst. De resultaten van deze administratieve update laten toe een aantal analyses over de toestand van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen te maken.

1.1 De inventaris van het bouwkundig erfgoed

Het concept en de methodologie van de inventarisatie van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen werden ontwikkeld door de inventaristeams van de voormalige Afdeling Monumenten en Landschappen en haar voorgangers. In de jaren 60 startte de inventarisatie van het bouwkundig erfgoed onder de naam *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*. De gegevens werden gepubliceerd in boekdelen waarvan er ondertussen 55 bestaan (fig. 1). De provincies Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant werden volledig behandeld in de reeks. Toen men in 2000 besliste de publicatiereeks stop te zetten, bleven een aantal gemeenten in Oost- en West-Vlaanderen onafgewerkt (fig. 2). Voor de West-Vlaamse gemeenten werkte het Agentschap Ruimte en Erfgoed in eigen beheer een bundel uit per gemeente³; nieuwe gegevens

uit Oost-Vlaanderen werden niet meer gepubliceerd en zijn enkel digitaal raadpleegbaar op <http://inventaris.vioe.be>. Een uitgebreide toelichting bij de methodiek en de evolutie van dit groot-schalige project, uitgewerkt door of op basis van teksten van de hoofdredacteur van de reeks Suzanne Van Aerschot, verscheen al in eerdere publicaties van het VIOE⁴.

Midden jaren 90 nam de toenmalige Afdeling Monumenten en Landschappen het initiatief om de inventarisgegevens uit de reeks *Bouwen door de Eeuwen Heen in Vlaanderen* te ontsluiten via een online databank. De teksten uit de boeken werden exhaustief overgenomen, waardoor de informatie op de databank op dat moment een identieke weergave vormde van de teksten uit de publicatiereeks. In de eerste versie van de inventarisdata-bank werden de teksten uit de boeken in drie tabellen gestructureerd. Toen het VIOE het beheer van de databank in 2004 overnam, bevatte deze tienduizenden gegevens. De gemeente-inleidingen en opgenomen ensembles bracht men onder in een tabel 'cultuurhistorische ensembles' (ca. 2000 items), de straatinleidingen werden in een tweede tabel gebundeld (ca. 13.000 items). De apart opgenomen en beschreven items ten slotte kwamen in de grootste reeks terecht, goed voor meer dan 72.000 gebouwen, constructies, standbeelden en andere voorbeelden van bouwkundig erfgoed.

Sindsdien werkt het VIOE intensief aan een integrale, volledig nieuwe databankstructuur, die doorgedreven adresbeheer mogelijk maakt, meer ruimte en mogelijkheden voor fotomateriaal voorziet en diverse thesauri integreert. Deze structuur is sinds mei 2009 beschikbaar op de website voor de inventarissen van het onroerend erfgoed: <http://inventaris.vioe.be>.

¹ Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, Koning Albert-II laan 19, 1210 Brussel, elise.hooft@rwo.vlaanderen.be.

² Besluit van de Vlaamse regering van 14 mei 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd

agentschap zonder rechtspersoonlijkheid Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, gewijzigd bij Besluit van de Vlaamse Regering van 23 juni 2006, art. 3.

³ Voor een overzicht van de verkrijgbare publi-

caties en niet-uitgegeven bundels (de zogenaamde pdf-documenten) zie link op: <http://inventaris.vioe.be/dibe>.

⁴ Van Aerschot-Van Haeverbeeck 2007; Hooft & Verwinnen 2008.

FIG. 1 De bekende witte covers van de inventarisreeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*.

The familiar white covers of the inventory series *Bouwen door de Eeuwen Heen in Vlaanderen* (*Building in Flanders through the ages*).

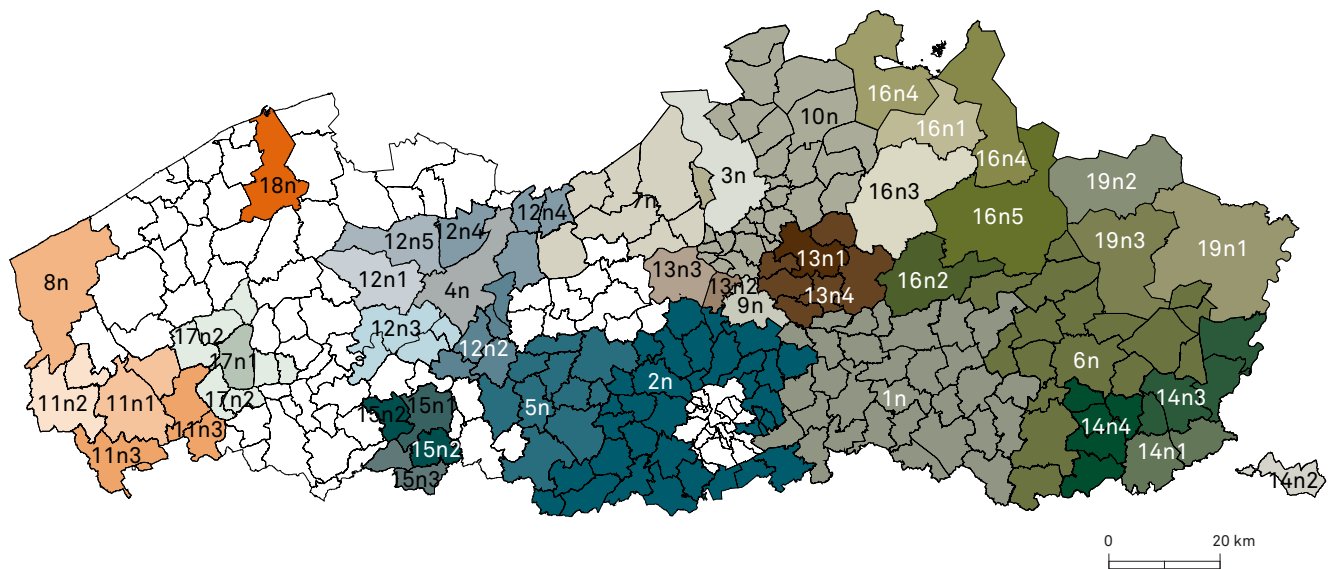

FIG. 2 Op de overzichtskaart van de verschillende boekdelen van *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* kan men zien dat de reeks niet gebiedsdekkend is. Toen de reeks in 2000 werd stopgezet, waren nog een aantal gemeenten in Oost- en West-Vlaanderen niet geïnventariseerd.

*The map providing an overview of the different volumes of *Bouwen door de Eeuwen Heen* in Vlaanderen shows that the series does not cover the entire region. When in 2000 the last volume in the series came out, inventories had yet to be carried out for several municipalities in East and West Flanders.*

1.2 De inventaris van het bouwkundig erfgoed als beleidsinstrument

Het opzet van de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* is vierledig. Om te beginnen vormen de inventarissen het uitgangspunt voor de selectie van te beschermen monumenten, stads- en dorpsgezichten. Bouwkundig erfgoed dat op die manier is beschermd, kan via de geëigende kanalen worden beheerd en behouden. Behalve een evaluatiekader voor het beschermingsbeleid, is de inventaris ook een architectuurgids voor de streek en een vertrekpunt voor verder wetenschappelijk onderzoek van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Ten slotte, en dit is binnen het bestek van deze bijdrage het belangrijkste punt, is de inventaris een instrument waarop het beleid voor het niet-beschermde bouwkundige patrimonium kan worden gebaseerd.

In het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten wordt formeel bepaald dat de inventaris van het bouwkundig erfgoed een beleidsinstrument is. Artikel 12/1 stelt: “De Vlaamse Regering stelt een inventaris van het bouwkundig erfgoed vast onder de vorm van een systematische oplijsting per gemeente, waarbij per opgenomen constructie of gezicht een beknopte wetenschappelijk beschrijving wordt gevoegd”⁵. Deze taak wordt gedelegeerd naar de administrateur-generaal van het VIOE⁶.

Na vijf jaar intensief administratief en inhoudelijk werk aan de inventarisgegevens in de databank (zie verder), stelde de admi-

nistrateur-generaal van het VIOE, op 14 september 2009 de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed voor Vlaanderen voor de eerste keer vast. Met dit besluit werd aan de inventaris een aantal rechtsgevolgen toegekend, met als doel het behoud van het bouwkundig erfgoed te stimuleren.

Door het vaststellingsbesluit is er voor het eerst een eenduidige en overzichtelijke lijst bepaald van het in Vlaanderen gebouwde patrimonium met erfgoedwaarde. In de lijst van 13 september 2009 waren ongeveer 66.000 zowel beschermde als niet-beschermde gebouwen opgenomen. Het verschil met de ruim 72.000 relictten die op dat moment te vinden waren in de databank van de inventaris is te verklaren doordat enkel het gebouwd erfgoed dat bewaard én gelokaliseerd is in GIS kan worden vastgesteld. Het VIOE heeft als taak jaarlijks een actuele lijst van de inventaris van het bouwkundig erfgoed vast te stellen en te publiceren. Het tweede vaststellingsbesluit dateert van 20 september 2010.

De juridisch vastgestelde lijst is opgemaakt in een beveiligd pdf-document, geordend en doorzoekbaar per gemeente. Van alle erfgoedobjecten zijn het type en een nummer opgenomen, alsook een korte beschrijving, het adres en de coördinaten. Via de combinatie van het relicttype (R = relict, G = bouwkundig geheel) en het identificatienummer kan men in de databank van de wetenschappelijke inventaris alle andere beschikbare informatie consulteren, zoals een beschrijving, een typering en foto's.

⁵ Decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei

1999, 7 december 2001, 21 november 2003, 30 april 2004, 10 maart 2006 en 27 maart 2009, art. 12/1.

⁶ Besluit van de Vlaamse regering van 14 mei 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd

agentschap zonder rechtspersoonlijkheid Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, gewijzigd bij Besluit van de Vlaamse Regering van 23 juni 2006, art. 3.

Vanuit andere beleidsdomeinen of overheden kan men zich op de vastgestelde inventaris baseren om het bouwkundig erfgoed via een aantal specifieke maatregelen te waarderen. In de publicatie *Erfgoed op kaart* werden talrijke cases aangehaald waarin het bouwkundig erfgoed een plaats kreeg binnen het gemeentelijke ruimtelijke beleid⁷. De VCM-ontmoetingsdag 2009 bewees met het thema 'Erfgoed en ruimtelijke ordening' eens te meer dat een dergelijke benaderingswijze aan de orde van de dag is. Met een gemeentelijke verordening van 2008 baseert de stad Brugge zich bijvoorbeeld op de inventaris om het bouwkundig erfgoed binnen de gemeentegrenzen zo goed mogelijk te behouden. Er zijn ook binnen het Vlaamse stedenbouwkundig en energieprestatiebeleid een aantal uitzonderingsmaatregelen ten gunste van gebouwen uit de 'vastgestelde inventaris'.

De vaststelling heeft vooral gevolgen voor het niet-beschermd bouwkundig erfgoed. Dankzij de vaststelling worden vier wettelijke bepalingen in de regelgeving over onroerend erfgoed, ruimtelijke ordening, wonen en energieprestaties geactiveerd. Vroeger waren die 'slappend' bij gebrek aan een vastgestelde lijst. Het gaat om uitzonderingsmaatregelen ten gunste van gebouwen uit de bouwkundige inventaris, met als doel ze zoveel mogelijk te vrijwaren⁸.

1) Besluit van de Vlaamse Regering van 28 mei 2004 betreffende de dossiersamenstelling van de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning, art. 4 en 8 en 17 en 20, 6°. Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2009 tot aanwijzing van de instanties die over een vergunningsaanvraag advies verlenen art. 1, 1°, g

Dit decreet bepaalt dat een stedenbouwkundige vergunning nodig is voor het slopen van alle als bouwkundig erfgoed vastgestelde constructies. De aanvrager van de sloopvergunning moet een extra exemplaar van het dossier met bijkomend fotomateriaal indienen. De gemeente kan de sloopvergunning alleen uitreiken, nadat ze advies heeft gevraagd aan het Agentschap Ruimte en Erfgoed over de erfgoedwaarden van het gebouw. Dit geldt enkel voor constructies uit de vastgestelde inventaris die niet zijn opgenomen in de lijst van het beschermd erfgoed. Voor beschermd erfgoed gelden andere regels.

2) Besluit van de Vlaamse regering van 28 november 2003 tot vaststelling van de lijst van toelaatbare zonevreemde functiewijzigingen, art. 10.

Dit besluit regelt de toelaatbare functiewijzigingen voor gebouwen gelegen buiten de geëigende bestemmingszone.

De regeling speelt op een positieve wijze in op de problematiek van de zonevreemdheid door functiewijzigingen vlotter mogelijk te maken voor zonevreemde gebouwen die voorkomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed.

3) Decreet van 8 mei 2009 houdende algemene bepalingen betreffende het energiebeleid en het Besluit van de Vlaamse Regering van 19 november 2010 houdende algemene bepalingen over het energiebeleid.

Voor gebouwen uit de vastgestelde lijst mag je afwijken van de normen rond energieprestatie en binnenklimaat, als dat nodig is om de erfgoedwaarde van het pand in stand te houden.

4) Besluit van de Vlaamse Regering van 12 oktober 2007 houdende de financiering van de sociale huisvestingsmaat-

schappijen voor de realisatie van sociale huurwoning en de daaraan verbonden werkingskosten, art. 7.

Dit besluit betekent dat de '80%-regel' niet geldt voor gebouwen die opgenomen zijn in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed. De '80%-regel' houdt in dat een renovatie van een gebouw maximum 80% mag kosten van de prijs voor een nieuwbouw van dezelfde omvang. Als de kostprijs hoger ligt dan 80%, wordt er normaal overgegaan tot sloping en nieuwbouw.

Alle erfgoedobjecten die in de vastgestelde inventaris zijn opgenomen, genieten een vorm van vrijwaring voor de toekomst. Toch is er een belangrijk onderscheid tussen het beschermd en het niet-beschermd bouwkundig erfgoed uit de lijst. Voor het niet-beschermd patrimonium in de vastgestelde inventaris gelden enkel de hierboven vermelde juridische bepalingen. Voor beschermde monumenten of gebouwen opgenomen in een stads- en dorpsgezicht gelden zowel de rechtsgevolgen van de bescherming, zoals bepaald in het monumentendecreet, als die van de vastgestelde inventaris.

2 Administratieve actualisatie: methodologie en afbakening

Artikel 12/1 van het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten stelt dat "de inventaris van het bouwkundig erfgoed wordt vastgesteld (...) onder de vorm van een systematische oplijsting per gemeente"⁹.

Gelet op de inhoud van deze bepaling werd besloten om zich voor deze systematische oplijsting te baseren op de tabel in de databank die de ca. 72.000 apart geselecteerde en beschreven items bevat. De tabel met de gemeenteleidingen wordt dus niet meegenomen, bouwkundig erfgoed dat vernoemd wordt in straatleidingen evenmin.

Dit heeft een aantal consequenties. Hoewel in principe gebouwen of structuren in een gemeente- of straatleiding staan omdat ze minder erfgoedwaarde hebben dan de apart beschreven items, zijn hierop belangrijke uitzonderingen. In de eerste plaats de talrijke standbeelden, gedenktekens en straatmeubilair, die ongeacht de erfgoedwaarde vaak in de straatleiding zijn verwerkt. Verder zijn er voorbeelden van stadsdelen die gekenmerkt worden door een grote uniformiteit en om die reden eerder synthetiserend zijn verwerkt. Een goed voorbeeld is het Zuidkwartier in Antwerpen, waar honderden representatieve burgerhuizen uit de belle époque in de straatleiding worden getypeerd. Bij herinventarisatie worden de gebouwen uit de straatleidingen opnieuw geëvalueerd op hun erfgoedwaarde, en – indien relevant – opgenomen als aparte relictten of als bouwkundige gehelen.

In 2005 startte men met een grootschalige adrescontrole en georeferentie van alle geïnventariseerde bouwkundige erfgoed, het zgn. actualisatieproject. Om de vereiste administratieve actualisering te realiseren, zette het VIOE van bij zijn oprichting mensen en middelen in voor de ontwikkeling van een geschikt databanksysteem. Er werd in eigen huis een totaal nieuw systeem

⁷ S.n. 2006.

⁸ S.n. 2010a en b.

⁹ Besluit van de Vlaamse regering van 14 mei 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd agentschap zonder rechtspersoonlijkheid Vlaams

Instituut voor het Onroerend Erfgoed, gewijzigd bij Besluit van de Vlaamse Regering van 23 juni 2006, art. 3.

ontwikkeld om onder meer het beheer van adressen en statussen van gebouwen mogelijk te maken.

Het belangrijkste juridische bezwaar dat voor de vaststelling moest worden opgelost, was de veroudering van de administratieve gegevens van de opgenomen panden: adreswijzigingen en sloopgegevens werden nooit systematisch opgevolgd. Vermoedelijk zou een belangrijk percentage van de gebouwen ondertussen een ander adres gekregen hebben of gesloopt zijn. Het spreekt voor zich dat een erfgoedbeleid op een andere manier omgaat met informatie over gesloopte gebouwen; dit moet dan ook duidelijk geregistreerd worden.

Voor een efficiënt gebruik van de inventaris was ook de precieze lokalisatie van de objecten nodig. Op basis van een juist adres of een precieze aanduiding van de ligging, moesten de inventarisitems bij voorkeur aangeduid of gegeorefereerd worden op een digitale kadasterkaart binnen het Geografische Informatie Systeem (GIS)¹⁰. Ten slotte leek de actualisatie de ideale gelegenheid om voor alle geïnventariseerde relictten na te gaan of ze gerelateerd konden worden aan een beschermingsdossier; essentiële beleidsinformatie die tot dan toe in de inventarisdatabank ontbrak.

Een tweede knelpunt van de inventaris in 2005 was het ontbreken van een gebiedsdekkende inventaris voor heel Vlaanderen. Het Agentschap Ruimte en Erfgoed werkte pas in 2010 de geografische inventarisatie van de laatste gemeenten af. Medio 2011 zal voor alle Vlaamse gemeenten het nodige materiaal aanwezig zijn in de databank. Bij het vaststellingsbesluit dat daarop volgt zullen ook deze laatste gemeenten een vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed hebben. De oudste inventarissen zijn ondertussen 40 jaar oud. Ze vertegenwoordigen een veel beperkter segment van het bouwkundig erfgoed dan de recente inventarissen doordat het begrip 'erfgoed' doorheen de tijd geëvolueerd is. In de jaren 70 was er immers geen of minder aandacht voor agrarisch en industrieel erfgoed en moderne architectuur. Er zijn dus belangrijke onderlinge kwantitatieve verschillen tussen de gemeentelijke inventarissen. Ondertussen is echter het besef gekomen dat dit eveneens belangrijke erfgoedtypes zijn en dat het begrip 'erfgoed' doorheen de tijd zal blijven evolueren. Dit betekent dan ook dat een inventaris van een dergelijke omvang nooit een afgerond geheel zal zijn. Bijkomende inventarisatie en inhoudelijke aanvulling zullen steeds op de agenda blijven staan.

Om in te schatten hoeveel tijd en middelen het administratief actualiseren van de inventarisdatabank in beslag zou nemen en om voor het totale takenpakket een methodologie op punt te kunnen zetten, voerde het VIOE in de loop van 2005 een pilootproject uit¹¹. Enkel de ongeveer 72.000 afzonderlijk in de inventaris opgenomen relictten werden in aanmerking genomen voor actualisatie. Daarnaast werd toch ook een tachtigtal bouwkundige gehelen mee in het actualisatieproject opgenomen. De gebouwen of structuren die alleen in een straatinleiding voorkomen, werden in deze fase buiten beschouwing gelaten. Hun adres en status werden bijgevolg niet gecontroleerd. Uit het pilootproject zou blijken dat het nakijken van de gegevens ter plaatse, op basis van veldwerk, een must is om de juistheid te garanderen. Een

tweede algemene conclusie was de nood aan een totaal nieuwe databankstructuur voor de implementatie en het beheer van alle nieuwe administratieve gegevens.

Het pilootproject trachtte een timing en methodologie op te maken door de beschikbare informatie voor vier gemeenten ter plaatse te gaan verifiëren. De gemeenten Sint-Genesius-Rode, Aalst, Bornem en Sint-Niklaas werden uitgekozen op grond van hun representativiteit binnen de inventaris. Het aspect van het landelijke versus het stedelijke karakter van de gemeenten werd vertegenwoordigd door enerzijds Bornem en anderzijds Aalst en Sint-Niklaas. Daarnaast koos men voor elke periode van inventarisatie en publicatie een gemeente: de inventarissen van Sint-Genesius-Rode en Aalst werden in de jaren 70 gepubliceerd, Sint-Niklaas in de jaren 80 en Bornem in 1990. Voor de vier gemeenten samen werden ongeveer 1500 gebouwen ter plaatse gecontroleerd.

Voor het pilootproject werd vertrokken van een GIS-kaart waarop alle inventarisitems op basis van de beschikbare adressen waren gegeorefereerd¹². Men koos ervoor om de gegeorefereerde gebouwen aan te duiden met punten en niet met polygonen. Dit vooral omdat de beschikbare beschrijvingen van de items de juiste afbakening op perceelsniveau vaak niet mogelijk maken. Een punt als aanduiding geeft impliciet aan dat men geval per geval moet bekijken hoever de grenzen van een geïnventariseerd goed reiken, bv. inclusief de tuin of de bijgebouwen? Eind maart 2005 werd een GIS-laag op kadasterschaal gegenereerd¹³, waarbij ieder object met een geldige CRAB-id¹⁴ automatisch aan het kadasterreferentiepunt werd gekoppeld. Dit bestand maakt het mogelijk om een adres, bestaande uit een geldige set van gemeentenaam, straatnaam en huisnummer aan één of meerdere percelen te koppelen.

Een eerste controle die moest worden uitgevoerd, betrof de kwaliteit van de beschikbare adresgegevens. Van de te controleren gebouwen had 10% geen huisnummer, voornamelijk kerken en kapellen. Daarenboven bleek dat een bijkomende 5% van de adressen niet herkend werd door CRAB. Opvallend was ook dat veel adressen die wel geldig waren in CRAB niet meer verwezen naar het object dat in de inventaris was opgenomen. Redenen hiervoor bleken straatnaamwijzigingen bij de fusie van de gemeenten in de jaren 70, de volledige heradressering van de stadskern van Sint-Niklaas en henummering van huizen door sloop of integratie van nieuwbouw in een straat. Uiteindelijk moest bij dit pilootproject meer dan de helft van de adressen worden aangevuld of gecorrigeerd, waarbij de meeste problemen zich voordeden bij de oudste inventarissen.

Een tweede controle betrof de status van het geïnventariseerde erfgoed: is het beschreven bouwkundig erfgoed al dan niet bewaard? Volgens de gegevens over de status van de panden uit het pilootproject (fig. 3), blijkt per jaar ongeveer 1% van het erfgoed uit de inventaris te verdwijnen. In de gemeenten die in de jaren 70 werden geïnventariseerd, is anno 2005 ruim 30% van de geïnventariseerde panden effectief verdwenen¹⁵.

¹⁰ Voor meer informatie over GIS: www.agiv.be.

¹¹ Van Lindt *et al.* 2006, 60-62.

¹² Georefereren = object koppelen aan een locatie.

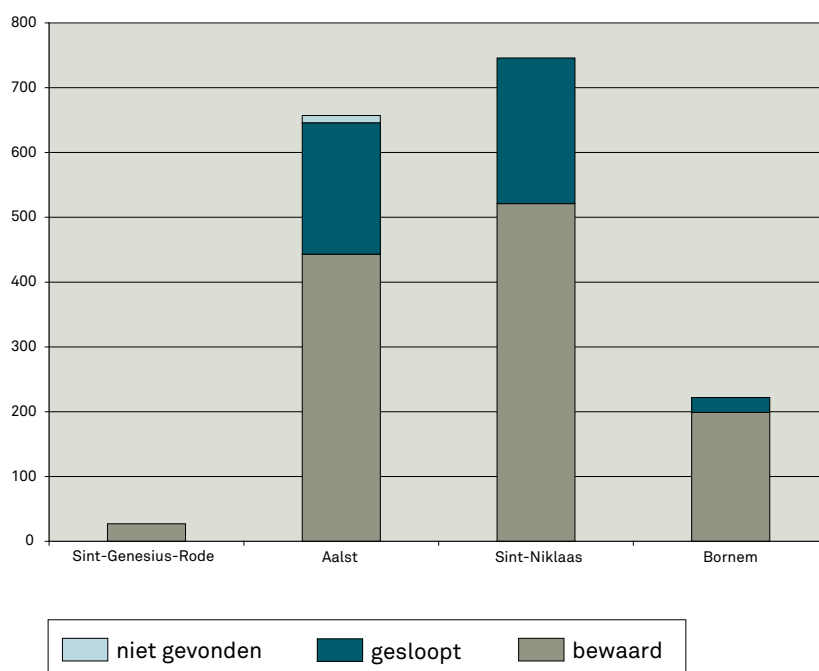
¹³ Grietje Matthys en Dirk Pollier leverden deze eerste testversie van de shapefile.

¹⁴ CRAB = Centraal Referentie Adressen Bestand.

¹⁵ Op dat vlak was Sint-Genesius-Rode een slecht gekozen testcase, omdat bijna alle geïnventariseerde objecten ook het statuut van beschermd monument hebben en daarom bewaard zijn gebleven.

FIG. 3 Een van de belangrijkste conclusies van het pilootproject was de bevestiging van de logische link tussen de publicatiedatum van de inventaris en de cijfers over sloop. Hoe ouder de inventaris, hoe meer gebouwen ondertussen zijn afgebroken. Uitzonderingen als Sint-Genesius-Rode kennen doorgaans een intensief beschermingsbeleid.

One of the main conclusions of the pilot project was the confirmation of the logical link between the publication date of the inventory and the demolition figures. The older the inventory, the more buildings had been demolished in the meantime. Exceptions such as Sint-Genesius-Rode tend to be subject to an intensive protection policy.

Met de praktijkervaring die tijdens het pilootproject was opgedaan, konden een aantal belangrijke afspraken gemaakt worden voor de methodologie. De belangrijkste conclusie was dat de bestaande databankstructuur zoals het VIOE die in 2004 ter beschikking had gekregen, niet geschikt was voor het beheer van adres- of statusgegevens. Er moest prioritair een nieuwe databankstructuur worden ontwikkeld om het actualisatieproject mogelijk te maken.

Het was ook meteen duidelijk dat de oudste inventarissen zowel wat betreft adresgegevens als statuscontrole het dringendst aan actualisatie toe waren. Op basis van de vergelijking van de gegevens uit de verschillende gemeenten, bleken de adressen uit de boeken vanaf 1990 in die mate betrouwbaar, dat er voor een automatische aanduiding van het gebouw op de GIS-laag kon gekozen worden. Dit natuurlijk met uitzondering van de items die omwille van een onvolledig of foutief adres niet gekend waren in het Centraal Referentie Adressen Bestand (CRAB). Deze moesten op basis van veldwerk gelokaliseerd worden en handmatig ingetekend op de digitale kadasterlaag. Een beperking bij de automatische verwerking van de geldige adresgegevens is dat de status van dit bouwkundig erfgoed niet ter plaatse gecontroleerd werd en dus niet alle gesloopte bouwkundige erfgoed getraceerd is. De inventarissen gepubliceerd in de jaren 70 en 80 daarentegen, moesten volledig, item per item, ter plaatse gecontroleerd worden.

Op basis van de bestaande gegevens kon ook niet altijd met zekerheid gezegd worden of een 'verdwenen' gebouw gesloopt werd. Misschien waren de adressen zodanig gewijzigd of onnauwkeurig dat men het gebouw gewoon niet terugvond. Deze gebouwen kunnen bij een globale herinventarisatie van het grondgebied misschien nog boven water komen. Daarom werden deze geval-

len expliciet als 'niet gevonden' aangeduid, een criterium waarvan bij het begin van het pilootproject niet was gedacht.

Identificatie en lokalisatie van een pand werden bovendien sterk bemoeilijkt door de soms erg summiere beschrijvingen en doordat niet alle gebouwen met een foto zijn geïllustreerd. Dit is vooral het geval in de oudste boekdelen¹⁶. Deze conclusie versnelde binnen het VIOE de aanvulling van de inventarisdatabank met nieuw fotomateriaal. Vlaams-Brabant, waarvoor het minste fotomateriaal was, werd het eerst aangepakt.

Een volgende werkafpraak had te maken met de vele waardevolle panden die tijdens het veldwerk werden opgemerkt, maar niet in *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen* opgenomen waren. Het gaat dan bijvoorbeeld om 19de-eeuws bouwkundig erfgoed dat buiten het bestek van de eerste inventarissen viel vanwege de toen gehanteerde tijdslijm van 1850. Een duidelijke afspraak binnen de methodologie drong zich hier op: hoewel het veldwerk veel ongekend erfgoed aan het licht bracht, werden deze gegevens niet geregistreerd. Om het actualisatieproject haalbaar te maken, werd het heel strikt beperkt tot een louter administratieve update. Er werd bij de actualisatie geen nieuw erfgoed aan de databank toegevoegd, evenmin werd inhoudelijk aan de inventaristeksten geraakt.

Het pilootproject maakte een inschatting van tijd en inzet van personeel mogelijk. De actualisatie van het volledige Vlaamse Gewest zou naar schatting tien mensjaren in beslag nemen. Met de inzet van de in 2005 ca. 2,5 beschikbare onderzoekers, zou het project tegen eind 2009 gerealiseerd kunnen worden. Dankzij het vrijmaken van budget voor aanwerving van extra personeel, kon de actualisatie midden 2008 al worden afgerond.

¹⁶ De constante evolutie in aanpak van selectie, onderzoek en registratie van het bouwkundig erfgoed in de inventaris is in volgende publicaties beschreven: Van Aerschot-Van Haeverbeeck 2007; Hooft & Verwinnen 2008.

3 Resultaten van de actualisatie

Na het pilootproject van 2005 werd besloten de actualisatie in twee fasen onder te verdelen: enerzijds de oudste boekdelen en anderzijds de inventarissen opgemaakt vanaf de jaren 90. Prioritair kwam de volledige controle van de inventarissen tot 1989 aan bod, daarna de beperkte actualisatie voor de inventarissen vanaf 1990. Elke fase behandelde ongeveer evenveel gemeenten (fig. 4). Op een totaal van 308 gemeenten in het Vlaams Gewest waren 144 gemeenten aan totale actualisatie toe; 138 gemeenten hadden genoeg aan een beperkte actualisatie van de adresgegevens die niet in CRAB voorkwamen. Als men het aantal gebouwen bekijkt, komt dit neer op respectievelijk 42% en 58% van de totale databank.

Bij de beperkte actualisatie werden de items met ongeldig adres in CRAB uit de databank gefilterd. Enkel die gegevens werden ter plaatse gecontroleerd op adres en status. Statistisch gezien zorgde deze beperkte controle ter plaatse natuurlijk voor vertekende gegevens, omdat niet alle gesloopte gebouwen kunnen getraceerd worden: als een gesloopt gebouw een aan CRAB gerelateerd adres heeft, wordt het niet als probleem weerhouden. Deze foutenmarge kan enkel rechtgetrokken worden met een doorgedreven terreincontrole of systematische input van lokale besturen.

Zoals vooropgesteld bij het begin van het project, zou getracht worden de gemeentelijke administraties en erfgoedverenigingen maximaal in te schakelen. Via oproepen op de website van het VIOE en in het tijdschrift *VCM contact*¹⁷ werd om spontane me-

dewerking gevraagd. Merelbeke en Oosterzele gingen samen op deze vraag in. Er werd fotomateriaal geleverd. De werkljsten die deze gemeenten maakten, konden gebruikt worden maar waren niet volledig. Enkele proefgemeenten werden met een gericht schrijven gecontacteerd. De complexe administratie van adres- en statusbeheer bleek echter in de meeste gevallen onhaalbaar. Enkel de samenwerking met de stedelijke administraties Mechelen en Antwerpen leverde de nodige resultaten op. Zelfs gerichte vragen naar informatie over sloop bleken meestal niet of moeilijk te beantwoorden. Blankenberge was de enige gecontacteerde gemeente die tijdens de actualisatie zonder problemen volledige gegevens over sloop kon aanleveren.

3.1 Algemeen

Eind augustus 2008 werd de administratieve actualisatie van de volledige databank van de inventaris van het bouwkundig erfgoed afgewerkt: daarmee waren alle inventarisgegevens gescreend op geldigheid van adres en status (bewaard/gesloopt). Het was erg interessant om op basis van de verzamelde gegevens informatie te genereren over de toestand van het geïnventariseerd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. De gegevens die hier voorgelegd worden zijn gebaseerd op cijfers die dateren van eind augustus 2008, toen het actualisatieproject net was afgewerkt. Er worden zowel algemene conclusies gepresenteerd als cijfers per provincie. Ook wordt geprobeerd de resultaten op te splitsen en te verduidelijken voor enerzijds stedelijke en anderzijds landelijke gemeenten.

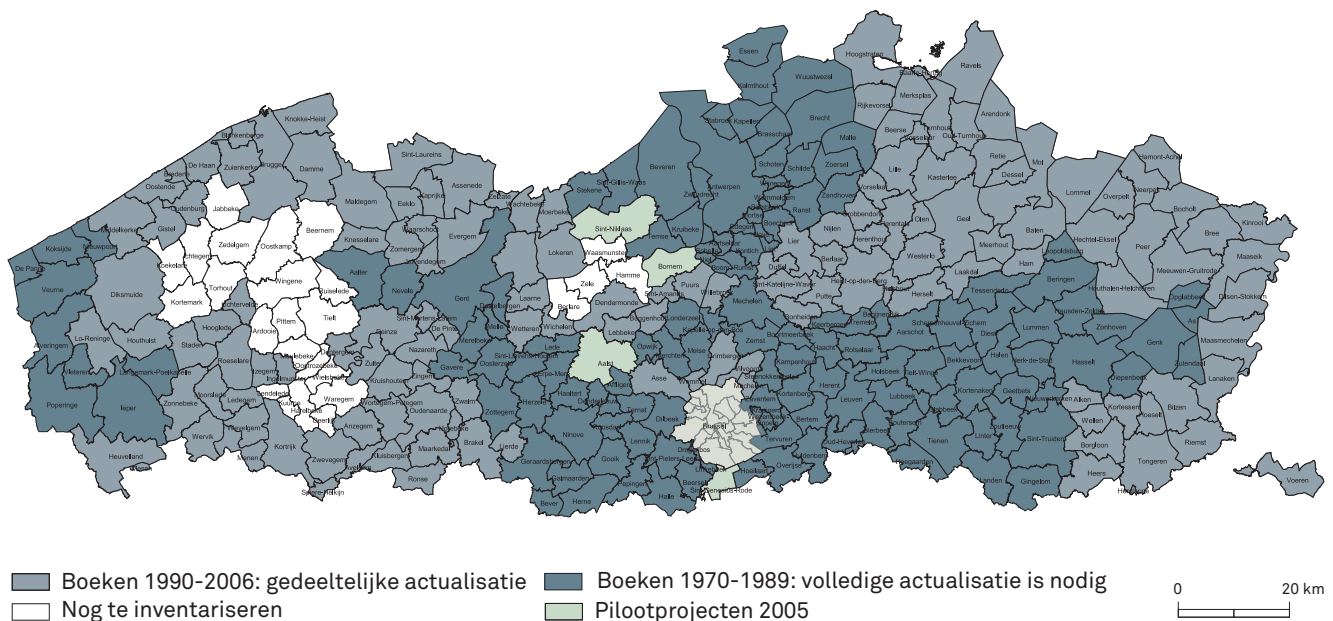

FIG. 4 Deze kaart illustreert de verdeling die op basis van het pilootproject gemaakt werd tussen oudere en recentere inventarissen. De gemeenten die in de jaren 70-80 werden geïnventariseerd, moeten volledig ter plaatse worden geactualiseerd. De latere komen in aanmerking voor een beperkte actualisatie. Stand van zaken 2005.

This map illustrates the distinction, made on the basis of the pilot project, between older and more recent inventories. Those municipalities for which an inventory was carried out in the '70s and '80s need complete updating; later ones can be subject to more limited updating. The status is that of 2005.

3.1.1 Status: gesloopt of bewaard

De databank bevatte bij aanvang van de actualisatie 72.248 items uit het inventarisproject *Bouwen door de Eeuwen Heen in Vlaanderen*. Een belangrijke vraag bij het actualisatieproject was de toestand of 'status' waarin het geïnventariseerde erfgoed ondertussen verkeerde (fig. 5). Uiteraard mochten enkel de bewaarde relictten opgenomen worden in het vaststellingsbesluit.

Standaard worden alle in de databank opgenomen gebouwen als 'bewaard' geregistreerd. Als een plaatsbezoek of informatie van Ruimte en Erfgoed of van een lokale overheid leert dat dit gebouw niet meer bewaard is of door een ingrijpende verbouwing zijn erfgoedwaarde verloor, wordt de status aangepast. Na actualisatie in 2008 blijkt 7% van het geïnventariseerde erfgoed geregistreerd te zijn als gesloopt; met daarenboven 0,7% van de gebouwen 'deels bewaard', wat bijvoorbeeld het geval kan zijn bij een relict dat uit een reeks gebouwen bestaat. Een constructie wordt pas als 'gesloopt' geregistreerd als die effectief is afgebroken. De aflevering van een sloopvergunning is niet genoeg:

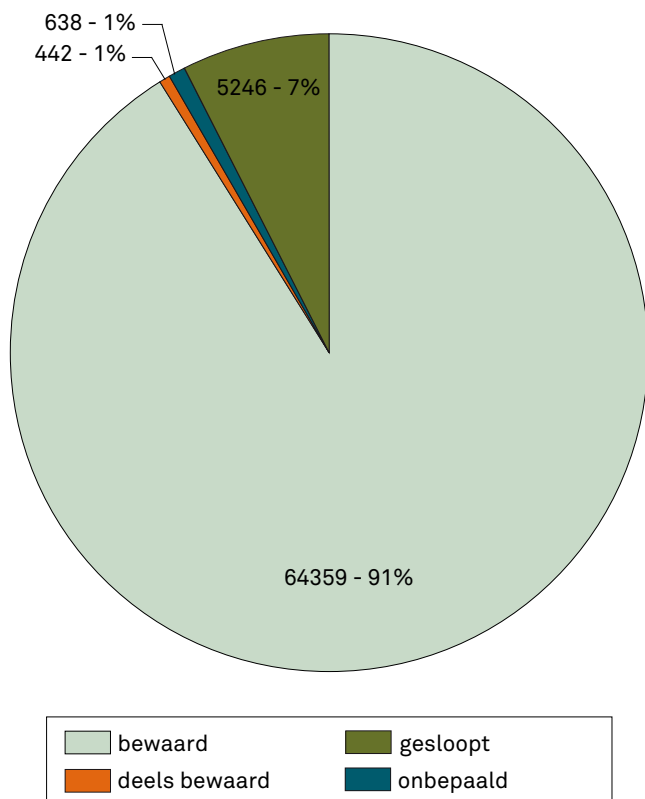

FIG. 5 In augustus 2008 was de actualisatie van de inventaris van het bouwkundig erfgoed afgerond en konden een aantal algemene conclusies betreffende de toestand van het erfgoed gepresenteerd worden. Een juiste omschrijving van de gebruikte terminologie is essentieel om de cijfers te begrijpen.

Once the built heritage inventory update was finished in 2008, a number of general conclusions regarding the status of the heritage could be presented. Careful definition of the terminology used is essential for a full understanding of the figures.

er zijn voorbeelden bekend waar men ondanks de sloopvergunning toch voor behoud heeft gekozen.

Een andere mogelijkheid is de status 'verbouwd'. Deze wordt toegekend indien een relict sinds de inventarisatie in die mate gewijzigd is dat de erfgoedwaarde niet meer bewaard is. Ook deze relictten worden niet vastgesteld. Binnen het actualisatieproject was echter geen tijd voorzien om verbouwingen systematisch te registreren en te evalueren, waardoor hiervoor geen juiste cijfers kunnen gegeven worden. Dit was in 2008 enkel gebeurd bij de geherinventariseerde Vlaams-Brabantse gemeenten (fig. 6).

In 2008 waren zes gemeenten in de rand rond Brussel geherinventariseerd¹⁸. Daaruit bleek dat 30% van de gebouwen ondertussen gesloopt of te sterk verbouwd was om bij de herinventarisatie 30 jaar later nog in aanmerking te komen als volwaardig relict in de inventaris. Het spreekt echter voor zich dat de beschrijvingen en eventuele foto's van deze inventarisitems niet uit de databank werden verwijderd. De fiches kregen de status 'verbouwd of gesloopt', de adressen werden niet opgenomen in de lijst van de vastgestelde inventaris, maar de gegevens blijven voor wetenschappelijke of informatieve doeleinden consulteerbaar in de databank.

Een omvangrijk deel van het erfgoed in Vlaams-Brabant werd echter niet opgenomen bij de inventarisatie omdat het niet voldeed aan de toenmalige criteria of inzichten, wat bij het pilootproject uit 2005 al duidelijk was geworden. Landhuizen en monumentale vierkantshoeven uit de 19de eeuw en architectuur uit de 20ste eeuw kwamen bijvoorbeeld nagenoeg niet aan bod. De noodzaak van herinventarisatie dringt zich hier overduidelijk op, wat ook blijkt uit de beschikbare cijfers van de al geherinventariseerde gemeenten: het totaal aantal geïnventariseerde gebouwen blijkt voor deze gemeenten na aanvulling verdrievoudigd.

Het globale Vlaamse percentage 'verbouwde en gesloopte' bouwkundige erfgoed ligt gelukkig veel lager dan in Vlaams-Brabant. Over heel Vlaanderen werd ruim 7,5% van het geïnventariseerde bouwkundige erfgoed gesloopt, goed voor ongeveer 5300 gebouwen. Het pilootproject wees uit dat de status van de gebouwen voor de recente inventarissen veel beter is dan voor de oudste inventarissen, omdat er sinds de inventarisatie veel minder tijd is verstreken. Daarom werden de inventarissen gepubliceerd na 1990 slechts aan een beperkte actualisatie onderworpen en werd dus niet voor elk pand de bewaring gecheckt. Er is echter een zeer groot verschil tussen de globale cijfers van beide groepen: waar bij de volledig geactualiseerde gemeenten 16,5% van de gebouwen werd gesloopt, is dat bij de beperkt geactualiseerde slechts 0,9%. Deze discrepantie vindt zijn verklaring in de combinatie van het gering aantal verstreken jaren sinds publicatie en de beperkte controle van de statussen van de items. De gemeentelijke administraties kunnen ons in de toekomst wellicht juistere sloopgegevens doorgeven, zodat het percentage van de recent bestudeerde gemeenten correcter kan weergegeven worden.

Ten slotte zijn er 616 panden (0,85% van het totaal) die niet teruggevonden werden, maar waarvan er ter plaatse niet met zekerheid gezegd kon worden of ze gesloopt waren. De reden hiervoor was dat de beschikbare informatie een precieze lokalisatie niet mogelijk maakte. Deze kregen de status 'onbepaald'.

¹⁸ Sint-Pieters-Leeuw, Wemmel, Asse, Vilvoorde, Machelen en Grimbergen.

FIG. 6 In het inventarisatieproject in 1975 werd de gesloten hoeve in Dries 77 opgenomen in de inventaris (ID41038). Tijdens de herinventarisatie van Wemmel in 2006-2007 werd de hoeve niet meer weerhouden in de inventaris wegens verregaande verbouwingen (Foto Kris Vandevorst 2006).

The 1975 inventory project included the courtyard farm in Dries 77 in the inventory (ID41038). In the redoing of the inventory of Wemmel in 2006-07, the farmstead was not included on account of the drastic remodelling that had taken place (Photo Kris Vandevorst 2006).

3.1.2 Adresaanpassingen

Gedurende het actualisatieproject bleken er veel meer adreswijzigingen nodig dan op voorhand geschat. In gemeenten als Sint-Niklaas en Heuvelland bijvoorbeeld waren bijna alle huisnummers en straatnamen veranderd. Een andere administratieve gebeurtenis die moeilijkheden gaf, was de fusie van gemeenten die plaatsvond op 1 januari 1977. In alle gemeenten die voor de fusie werden geïnventariseerd, moesten veel adressen worden aangepast, vooral omdat de straatnamen veranderden.

Bij de actualisatie van de oudste boekdelen van de reeks *Bouwen door de eeuwen heen* werden de exacte aantallen bijgehouden. Vlaams-Brabant werd integraal geïnventariseerd voor de fusie van de gemeenten, wat voor ontzettend veel adreswijzigingen zorgde. Met uitzondering van steden als Diest, Tienen en Halle, waar relatief weinig veranderde, moest ruim de helft en in vele gemeenten zelfs twee derde of meer van de adressen gewijzigd worden. Op een totaal van de circa 2500 bewaarde items die toen voor Vlaams-Brabant beschikbaar waren in de databank, kregen er ruim 1400 een gewijzigd adres.

De historische binnensteden van Antwerpen en Gent werden eveneens voor de fusies geïnventariseerd. Het aantal adreswijzigingen van deze inventarisitems werd eveneens bijgehouden. De adressen in Antwerpen ondergingen weinig wijzigingen, met een licht verschil tussen het gebied binnen en buiten de leien, met respectievelijk 89% en 80% ongewijzigde adressen. Tegen alle verwachtingen in werd in Gent maar een ruime helft van de gebouwen teruggevonden op hun oorspronkelijke inventarisadres: zowat 40% van de adressen wijzigde de afgelopen 30 jaar. Opvallend is dat het aantal adreswijzigingen het hoogst ligt in de Kuip van Gent, het historische hart van de stad. Daar werd 56% van de adressen veranderd. Een belangrijke factor was hier, behalve de fusie, de volledige herwaardering en herinrichting van de wijk Patershol.

Omdat er bij talrijke adressen ook kleine wijzigingen nodig waren voor de link via CRAB, onder meer door een licht aangepaste schrijfwijze van een straatnaam of een andere manier van noteren van huisnummers, werd in de totale databank naar schatting minstens 40% van de adressen aangepast.

3.2 Sloopcijfers per provincie

Het opsplitsen van cijfers per provincie levert interessante gegevens op over de toestand van het erfgoed per regio (fig. 7). De verschillen zijn meestal te verklaren door het verschillende verloop van het inventarisatieproject per provincie: hoe meer gemeenten recent werden geïnventariseerd, hoe beperkter het sloopperscentage in 2008. Dat is heel duidelijk zichtbaar op de grafiek waar de globale sloopcijfers per provincie vergeleken worden met de percentages afgebroken gebouwen uit de boeken van de jaren 70-80 (fig. 8).

Vlaams-Brabant is op dat vlak een goed voorbeeld. Voor deze provincie lijkt de status van de gebouwen op basis van de globale cijfers dramatisch in vergelijking met het Vlaamse gemiddelde. De actualisatie wijst uit dat de conclusies uit het pilootproject in grote lijnen juist waren. Een kwart van het Vlaams-Brabantse geïnventariseerde erfgoed is gesloopt/verbouwd of niet teruggevonden. Met een sloopperscentage van 17,75 torent de provincie ver boven de andere globale cijfers uit. Wanneer de sloopperscentages van de in de jaren 70-80 geïnventariseerde gebouwen vergeleken worden (fig. 8), valt dat echter relatief goed mee. Met 19,2% staat Vlaams-Brabant centraal, met zwaardere sloopcijfers in Limburg (22,1%) en Oost-Vlaanderen (20,3%). Slechts een handvol Vlaams-Brabantse gemeenten werd recent geherinventariseerd, waardoor het globale sloopperscentage voor deze provincie maar weinig naar beneden kon getrokken worden door de positievere balans in die recente inventarissen.

De gegevens voor West-Vlaanderen zijn dan weer het tegenovergestelde. Omdat in West-Vlaanderen het overgrote deel van de provincie na 2000 is geïnventariseerd, krijgt men niet alleen het grootste aantal relicten voor deze provincie, maar ook een erg klein sloopperscentage van 2%. Dit is deels te verklaren door het kleine aantal verstreken jaren sinds de inventarisatie, maar ook door het feit dat deze gemeenten slechts aan een beperkte actualisatie zijn onderworpen. Enkel voor de foutmeldingen die het systeem automatisch aangaf, werd nagegaan of de gebouwen al dan niet gesloopt waren. De komende jaren zal voor het pakket gemeenten in Vlaanderen dat sinds 1990 werd geïnventariseerd, hulp gevraagd worden aan de gemeentelijke overheden om deze gegevens aan te passen. De tien West-Vlaamse gemeenten die omwille van hun oudere publicatiedatum wel volledig werden geactualiseerd, kunnen veel minder fraaie cijfers voorleggen: het sloopperscentage loopt daar op tot bijna 12%.

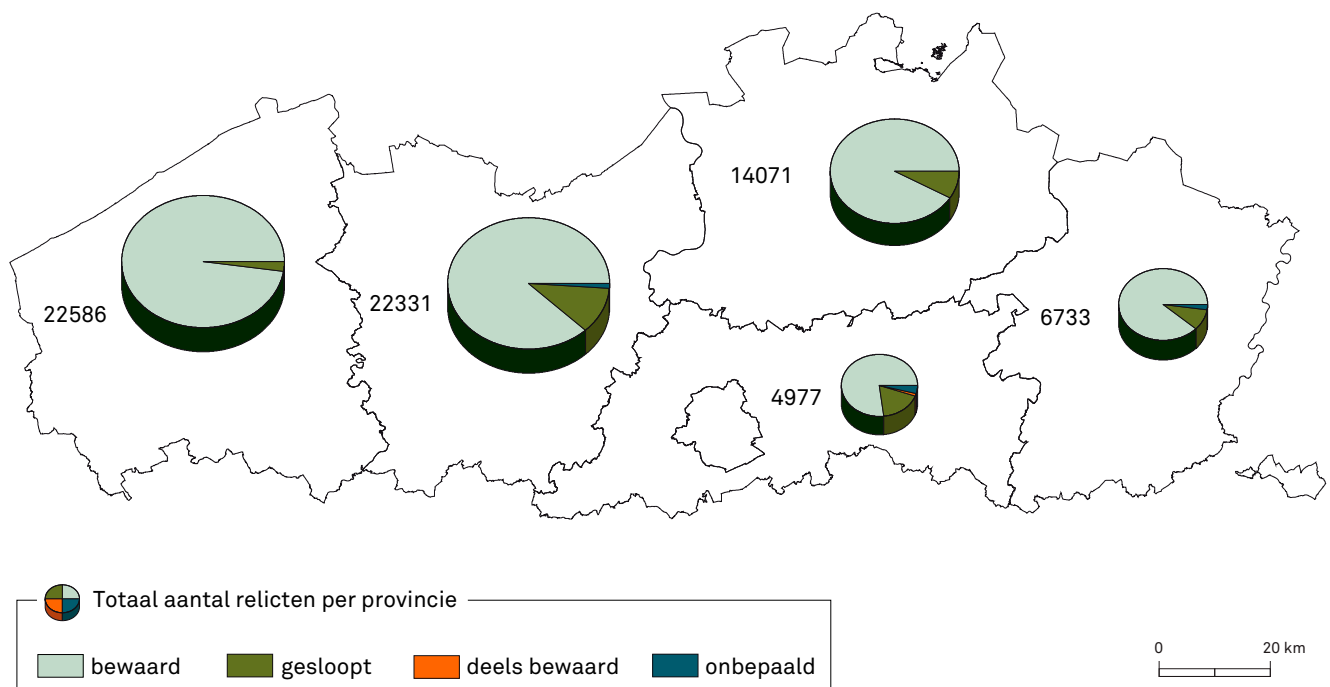

FIG. 7 Deze kaart geeft de status van de gebouwen uit de inventaris van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen weer, met een vergelijking tussen de vijf provincies. Vlaams-Brabant scoort daar globaal gezien het minst goed, West-Vlaanderen het best.

This map depicts the status of the buildings in the built heritage inventory of Flanders, and contains a comparison of the five provinces. Overall, Flemish Brabant performed the least well and West Flanders the best.

FIG. 8 Een vergelijking per provincie van de sloopcijfers van de oudste boekdelen nuanceert de globale percentages. De verklaring is vooral te vinden in het verschillende verloop van de inventarisprojecten per provincie. Hoe minder boeken uit de periode 1970-1980, hoe beter de resultaten.

A comparison per province of the demolition figures in the oldest volumes creates a more nuanced picture of the overall percentages. This can be explained by the fact that the inventory projects were carried out differently in the various provinces. The less volumes dating to the period 1970 – 1980, the better the results.

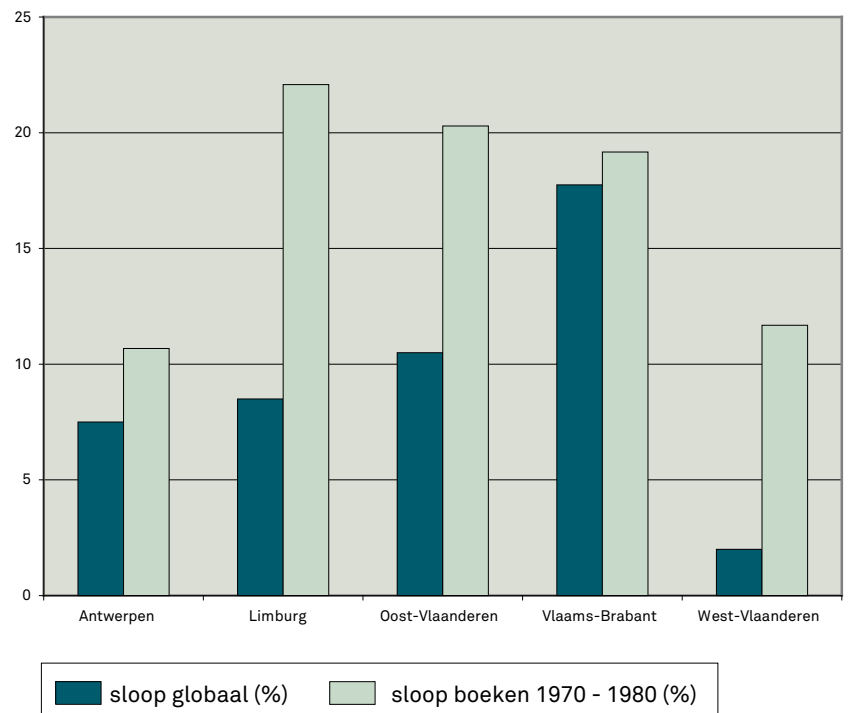

FIG. 9 Van de in 1978 geïnventariseerde mouterij in de Burchtstraat in Aalst (ID7), werd tijdens de actualisatie ter plaatse de sloop vastgesteld. (Fotograaf onbekend, Beeldbank VIOE). *It was established during the status check that the malthouse in the Burchtstraat in Aalst, included in the 1978 inventory, had been demolished (Unknown photographer, VIOE image bank).*

Limburg volgt met 8,5% sloop in de inventaris ongeveer het Vlaamse gemiddelde voor wat betreft de globale cijfers. Het percentage van de oudste boeken van Limburg is echter met 22,1 het hoogste van de vijf provincies. Omdat slechts 18 Limburgse gemeenten in die vroegere periode werden geïnventariseerd, komt men hier dus op een goed algemeen gemiddelde uit.

Voor Oost-Vlaanderen is er eenzelfde verhaal met 10,5% als globaal gemiddelde en 20,3% afbraak in de 25 gemeenten met gegevens uit de jaren 70-80 (fig. 9). De talrijke jongere inventarissen matigen ook hier het sloopperscentage.

De provincie Antwerpen heeft voor de inventarissen uit de jaren 70-80 en die vanaf de jaren 90 relatief dicht bij elkaar liggende cijfers van respectievelijk 10,5 tegenover 7,5%. Met toch 30 gemeenten uit de vroegste inventarisperiode, legt Antwerpen in deze reeks de beste resultaten voor.

Globaal genomen kent de provincie Limburg voor de boeken uit de jaren 70-80 de slechtste resultaten, en de provincie Antwerpen de beste (fig. 8). Daarmee worden de resultaten van de vergelijking van de provincies op basis van hun globale cijfers danig door elkaar gegooid. De reden daarvoor bestaat uit een verschillend verloop van het inventarisproject: hoe meer recente inventarisboeken, hoe beter de resultaten. In realiteit moet men wellicht ook rekening houden met een ander onroerend erfgoedbeleid per regio en een verschillende regionale situatie op vlak van nieuwbouw. Dit valt echter volledig buiten het onderwerp van deze bijdrage.

3.3 Cijfers voor stedelijk of dicht bebouwd gebied

Om de toestand van het bouwkundig erfgoed in stedelijk en landelijk gebied te vergelijken, werd geprobeerd een representatieve set gegevens te selecteren. We kozen daarvoor gemeenten met volledige, ter plaatse gecontroleerde gegevens. Enkel Blanken-

berge vormt daarop een uitzondering: de gemeente werd maar beperkt geactualiseerd, maar we kregen de sloopgegevens van de gemeente. We nemen uit elke provincie telkens twee of drie stedelijke of dicht bebouwde en vijf landelijke gemeenten.

Een overzicht in absolute cijfergegevens van de 15 geselecteerde steden zou een vergelijking moeilijk maken, aangezien Gent en Antwerpen qua aantal geïnventariseerde relicten sterk boven de andere steden uitsteken. Daarom worden de gegevens ook procentueel gepresenteerd, met een grafiek die de gegevens in oplopende lijn schikt wat het aantal afbraken betreft (fig. 10). In totaal vertegenwoordigt deze groep steden met ca. 16.000 gebouwen 22% van de gegevens uit de totale databank. Van deze panden en constructies werd 12% gesloopt, wat beduidend meer is dan het percentage voor de totale databank, namelijk 7,5%. Een meer correcte vergelijking is die met het sloopperscentage van de volledig ter plaatse gecontroleerde gemeenten in Vlaanderen, dat op 16,5% komt, en dus hoger ligt dan het gemiddelde in de steden.

Bij de vergelijking van de provincies (fig. 8), bleek dat Vlaams-Brabant door zijn zeer oude publicaties het hoogste globale sloopcijfer haalde, namelijk 17,5%. Voor de steden die we voor Vlaams-Brabant als referentiemateriaal namen, zien we dat de sloop daar nog zwaarder doorweegt in Diest en Tienen, waar een vijfde van het geïnventariseerde erfgoed werd gesloopt. Het hoge percentage aan beschermde gebouwen tegenover het aantal geïnventariseerde objecten in Leuven heeft wellicht het relatief lage sloopperscentage van 13,3% opgeleverd. De sloopcijfers in deze steden zijn iets beter dan voor de volledige provincie: namelijk 16,5% tegenover 17,5%.

In Oost-Vlaanderen kozen we Gent, Sint-Niklaas en Aalst als vergelijkingsmateriaal. Onze cijfers geven voor Gent een sloopperscentage van 12,5%¹⁹. Voor het volledige patrimonium van de

¹⁹ Op een persconferentie op 10 juni 2008 deelden Filip Watteuw en Bram Vandekerckhove van Groen! hun resultaten mee. Omdat zij de gebouwen opgenomen in de straatinleidingen ook controleerden op sloop, en omdat ze slechts een beperkt aandeel van de inventaris van Gent nakaken, wijkt hun sloopperscentage af van onze cijfers. Zij kwamen op een sloopperscentage van 18,18%. Info uit ongepubliceerd document persconferentie.

stad Gent waren vijf boekdelen nodig, gepubliceerd tussen 1976 en 1982. We konden de cijfers per boekdeel bepalen, wat interessant vergelijkingsmateriaal geeft. Na actualisatie van de binnenstad (boekdeel 4na) blijkt namelijk dat bij benadering 7% van de 1720 objecten gesloopt is. De boekdelen die de 16de-eeuwse stadsdelen bevatten, hebben een slooppercentage van ca. 13%. De 19de-eeuwse stadsuitbreiding en de deelgemeenten van Gent trekken het totale slooppercentage op tot een gemiddelde van 12,5%. Uit de vergelijkende grafiek blijkt dat dit een relatief goed gemiddelde is. De twee andere steden Sint-Niklaas en Aalst scoren niet goed, met respectievelijk 18% en 25,5% gesloopte gebouwen, waarmee Aalst binnen de geselecteerde steden het op één na hoogste cijfer haalt. De goede cijfers voor Oost-Vlaanderen op vlak van de steden zijn dus grotendeels te danken aan Gent.

In Limburg is de score van Hasselt opvallend, omdat in deze historische stad 16,3% van het geïnventariseerde patrimonium verdween, wat een stuk boven het gemiddelde ligt. In deze stad werd daarenboven 10% van de inventarispanen niet teruggevonden, wat wijst op grote veranderingen in het stadsweefsel. De 22% van Sint-Truiden sluit hierbij aan.

Voor de binnenstad van Antwerpen verliep de actualisatie van de adresgegevens van de 3681 gebouwen zeer vlot. Er werden weinig opgenomen gebouwen afgebroken en er zijn weinig adreswijzigingen doorgevoerd. De resultaten zijn voor het hele grondgebied van Antwerpen ongeveer gelijk: zowel in de historische stadskern als in de stadsuitbreidingen van de 19de en 20ste eeuw kan het erfgoedbeleid met een percentage van ruim 90% bewaarde inventarisitems zeer goede resultaten voorleggen. Met een percentage van 6,8% gesloopte gebouwen scoort Antwerpen het best van alle vergeleken steden. Voor de stadskern heeft dit te maken met het grote aandeel beschermde monumenten onder de geïnventariseerde gebouwen, meer bepaald 388 of 47% van de 817 panden. In de rest van het gebied, waar beduidend minder monumentale historische gebouwen aanwezig zijn, is dit geen bepalende factor.

De afbraken in de binnenstad werden vooral veroorzaakt door enkele grote stedenbouwkundige projecten die in de laatste decennia van de 20ste eeuw werden uitgevoerd. De nieuwe wijk in de buurt van het Vleeshuis is hiervan het opvallendste voorbeeld. De recente stadssaneringen in het Schipperskwartier houden rekening met het cultuurhistorische erfgoed in de buurt, maar toch moest een aantal huizenrijen plaats ruimen voor grote huisvestingsprojecten.

Mechelen, een andere historische stad in de provincie Antwerpen, scoort bijna even goed, met een percentage van 8,2 sloop.

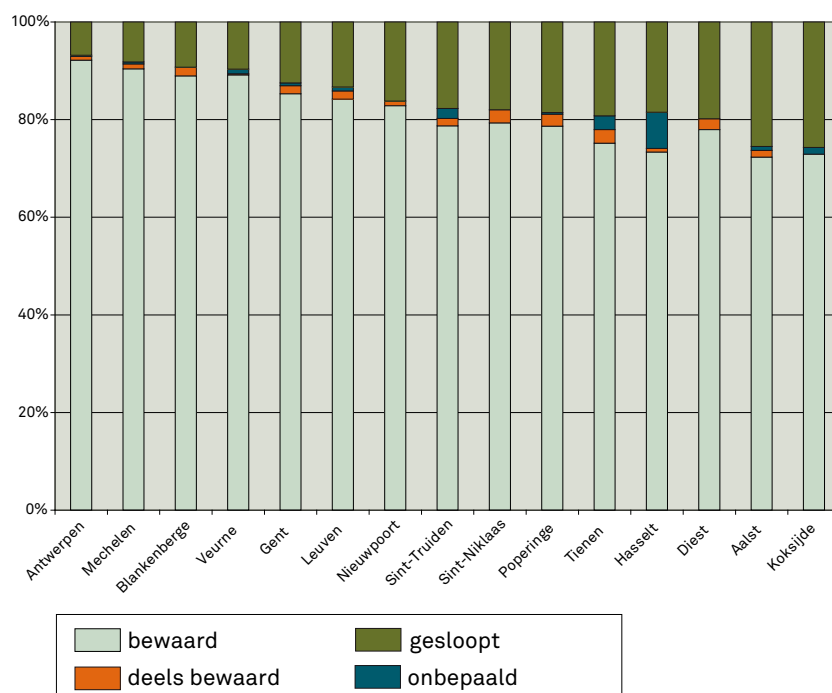
Uit de cijfers van de steden en dicht bebouwde gemeenten in West-Vlaanderen ziet men dat, zoals eerder vermeld, het lage slooppercentage van 2% voor de volledige provincie vertekend is door de zeer recent opgestelde inventarissen. De geselecteerde steden werden in de jaren 80 gepubliceerd en geven een meer genuanceerd beeld met een gemiddelde van bijna 15%. Een stad als Veurne heeft een percentage van 9,7%, wat nog onder het gemiddelde van de steden ligt. Poperinge daarentegen kent een hoog percentage van 18,7%. Omdat we vermoedden dat de kustgemeenten onderhevig zijn aan sloopwoede, selecteerden we Nieuwpoort en Koksijde. Koksijde heeft met 25,7% afgebroken gebouwen het hoogste percentage van de groep; Nieuwpoort verloor 16,7% van het geïnventariseerde erfgoed. Blankenberge, geïnventariseerd in 2003, werd als proefgemeente genomen voor de kuststreek. De gemeentelijke diensten leverden ons de juiste gegevens op vlak van sloop, waaruit blijkt dat op vijf jaar tijd al 10% van het geïnventariseerde erfgoed werd afgebroken.

3.4 Cijfers voor landelijke gemeenten

Het leek interessant om het behoud van bouwkundig erfgoed in stedelijke of dichtbebouwde gemeenten te vergelijken met dat van de landelijke gemeenten in Vlaanderen. Hiervoor werden 20 gemeenten gekozen die werden geïnventariseerd in de jaren 70-80 en die gekenmerkt worden door een landelijk karakter, d.w.z. zonder dichte bebouwing of grote verstedelijkte kernen. Samen hebben ze een kleine 3000 geïnventariseerde items (fig. 11).

FIG. 10 In deze grafiek wordt de toestand van het bouwkundig erfgoed in een aantal steden vergeleken op basis van procentuele cijfers. De Antwerpse voorbeelden scoren het best, Aalst en kustgemeente Koksijde blijken het meest aan sloop onderhevig.

This figure comprises a comparison of the status of the built heritage in several towns on the basis of percentage figures. The examples from Antwerp score highest, whereas Aalst and the municipality of Koksijde appear to be the most subject to demolition.

Bij de landelijke gemeenten is er opnieuw een opmerkelijk verschil tussen de provincies (fig. 12). West-Vlaanderen staat er met 10,7% het beste voor, gevolgd door Antwerpen met 17%. In Vlaams-Brabant werd 20% van het landelijk erfgoed gesloopt, in Oost-Vlaanderen en Limburg ging meer dan een kwart van het erfgoed tegen de vlakte. West-Vlaanderen kan in deze vergelijking dus de beste resultaten voorleggen. Dit kan niet enkel te wijten zijn aan een lage bebouwingsdichtheid van de provincie, want de resultaten in Limburg spreken dit compleet tegen. Een andere verklaring hebben wij in het kader van deze actualisatie echter niet kunnen vinden.

Opvallend is dat de cijfers voor Vlaams-Brabant relatief goed zijn. Een verklaring hiervoor is de zeer beperkte opname van meer bescheiden architectuur in de Vlaams-Brabantse boekdelen. Boekdelen 1n en 2n concentreren zich vooral op het historische bouwkundige erfgoed uit het ancien regime, eerder monumentale architectuur die over heel Vlaanderen een evidente waardering geniet, zoals kerken en pastorieën, kasteeldomeinen en monumentale historische boerderijen. Voor Vlaams-Brabant is het treffend dat de toen al vrij schaarse, en vaak onvolledige voorbeelden van leembouw bijna allemaal zijn verdwenen (fig. 13).

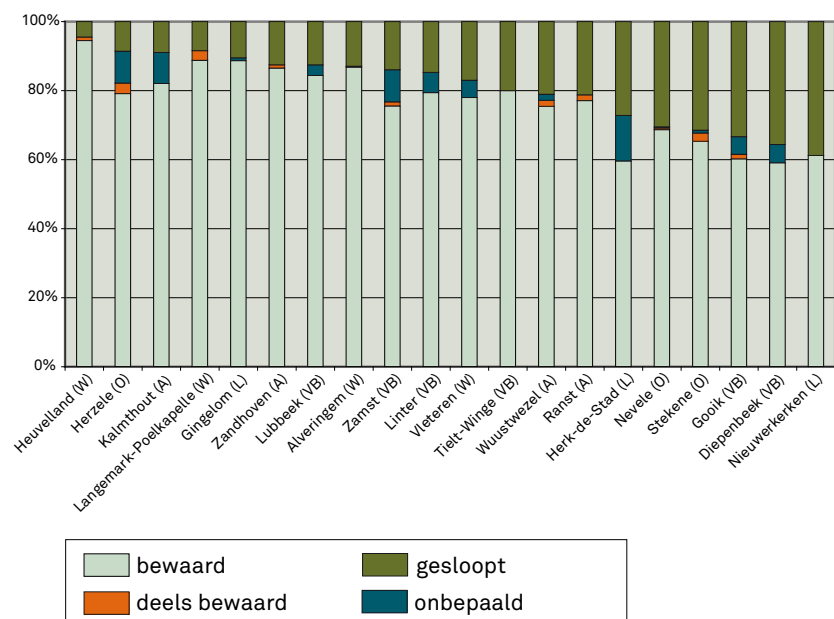

FIG. 11 Een procentuele vergelijking leert dat in het West-Vlaamse Heuvelland het meeste erfgoed is bewaard, Nieuwerkerken in Limburg is tussen de gekozen landelijke gemeenten het meeste van zijn bouwkundig erfgoed kwijtgeraakt.

A comparison based on percentage figures demonstrates that the heritage of the West Flemish Hills is the best preserved, whereas Nieuwerkerken in Limburg has lost more of its historic building environment than any of the other selected rural municipalities.

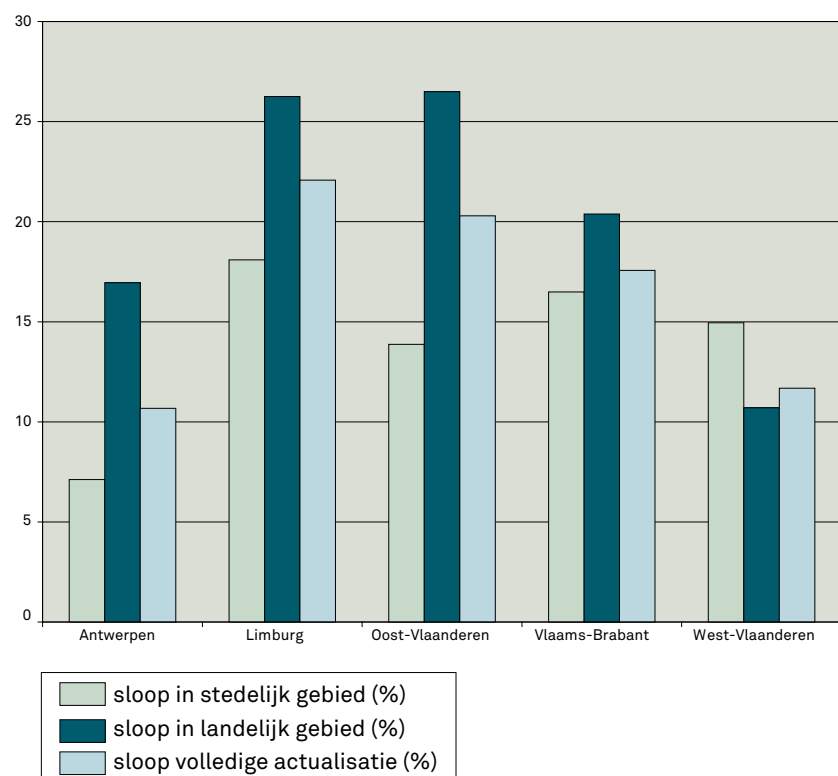

FIG. 12 Een procentuele vergelijking van de slooptcijfers in stedelijke en landelijke context laat zien dat het erfgoed over het algemeen beter wordt bewaard in steden. West-Vlaanderen blijkt hierop een uitzondering te vormen. Hiervoor werd geen verklaring gevonden.

A comparison based on percentage figures of the demolition figures in urban and rural contexts demonstrates a better preservation rate in towns. West Flanders appears to be the exception, for which no explanation was found.

FIG. 13 Een van de weinige voorbeelden van woningen met leemresten in Vlaams-Brabant die tijdens de actualisatie in bewaarde toestand was aangetroffen, was het huis op de Grote Steenweg nr. 262 in Geetbets (ID41831). In januari 2010 meldde de gemeente evenwel de sloop van dit pand.

One of the few examples of mud houses in Flemish Brabant encountered intact during the data update was the house at No 262 Grote Steenweg in Geetbets (ID41831). However, in January 2010, the local council announced the demolition of the building.

We proberen deze vergelijking samen te vatten (fig. 12). De belangrijkste conclusie is dat het totale sloopperscentage van de geïnventariseerde constructies in landelijke gemeenten merkelijk hoger ligt dan in de steden, namelijk 20% tegenover 12%. Wellicht is dit te wijten aan het ontbreken van een plaatselijk erfgoedbeleid en een beperkter aantal 'evidente' historische monumenten in landelijke gebieden. Deze conclusie geldt voor alle provincies behalve voor West-Vlaanderen, waar de sloop in de gekozen steden veel hoger ligt dan in landelijk gebied, een vaststelling waarvoor we hier evenwel geen verklaring kunnen geven.

3.5 Verdere aanpak

Een grootschalige controle van alle adressen en statussen van het bouwkundig erfgoed in de inventaris, zoals uitgevoerd van 2005 tot 2008, staat de komende jaren niet meer op de planning. Updates van adressen en statussen in de databank gebeuren weliswaar dagelijks, en dat vooral op basis van meldingen van gemeentelijke overheden, van erfgoedconsulenten van Ruimte en Erfgoed en van particulieren. Gegevens van particulieren worden altijd nagetrokken bij de gemeente of ter plaatse gecheckt. Een systematische controle gebeurt daarenboven ook voor de gemeenten waar het VIOE geografische herinventarisaties uitvoert. Een administratieve stand van zaken is telkens de eerste belangrijke stap in een herinventarisatieproject. Alle administratieve wijzigingen zijn na verwerking in de databank meteen zichtbaar voor het publiek dat de website consulteert.

Ondertussen (gegevens 21 januari 2011) zijn op die manier nog 1600 statussen omgezet van bewaard naar verbouwd of gesloopt, bovenop de ruim 5300 gevallen die in 2008 geteld werden. Ten opzichte van het totale geïnventariseerde bouwkundige erfgoed, resulteert dit echter nog steeds in ongeveer 91% bewaarde relict en bouwkundig erfgoed (cf. fig. 6).

4 Beschermd erfgoed in de inventaris

Een van de belangrijkste doelstellingen van de inventaris van het bouwkundig erfgoed is het bepalen van het referentiekader voor

het beschermingsbeleid. De selectie van te beschermen monumenten, stads- en dorpsgezichten gebeurt hoofdzakelijk op basis van de inzichten en de kennis verzameld bij het inventariseren.

In de publicaties van de reeks *Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen* worden de beschermde items met een asterisk onderscheiden van het niet beschermde bouwkundige erfgoed. Zowel het onroerend erfgoed dat als monument beschermd is als de panden die binnen de begrenzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht of landschap vallen, kunnen daardoor herkend worden. Na publicatie werd deze informatie jammer genoeg niet systematisch bijgehouden bij nieuwe beschermingsdossiers. Het VIOE heeft, in het kader van de optimalisatie van de inventarisatie-databank, de link tussen inventaris en beschermingen in de databank geïntegreerd en geactualiseerd. In de inventarisatie-databank kan voor elk inventarisrelict nagegaan worden of het gerelateerd is aan een beschermingsdossier. De inventarisatie bevat in dat geval het objectnummer van de bescherming, dat de link vormt met de registerdatabank van het beschermd erfgoed, beheerd door het Agentschap Ruimte en Erfgoed²⁰.

Dit synchronisatieproject gebeurde in drie stappen. Op basis van de beschermingsdatabank van het Agentschap Ruimte en Erfgoed werd eerst voor elk relict uit de inventarisatie-databank nagegaan of het werd beschermd als monument. Vervolgens controleerden we of alle in totaal ongeveer 10.000 beschermde monumenten in de databank waren opgenomen, met de bedoeling de ontbrekende monumenten in een laatste stap aan de databank toe te voegen.

Typologieën als industrieel erfgoed of 20ste-eeuwse architectuur zouden deels ontbreken, aangezien dit erfgoed in de oudste inventarissen niet systematisch werd opgenomen. Dit is vooral in Vlaams-Brabant het geval, waar architectuur vanaf de tweede helft van de 19de eeuw zwaar ondervertegenwoordigd is in de inventarissen. We denken hierbij in de eerste plaats aan soms indrukwekkende 19de-eeuwse onderwijs- of zorginstellingen, kastelen en landhuizen, neogotische parochiekerken en pastorieën, art nouveau-architectuur enz. Procentueel moest men in deze provincie de meeste monumenten aanvullen: maar liefst 19% of 229 van de 1207 op dat moment beschermde monumenten.

FIG. 14 Het sportcentrum in Genk, een knap staaltje hedendaagse architectuur waaraan onder meer architect I. Isgour meewerkte, werd aan de databank toegevoegd (ID205812) naar aanleiding van de bescherming van het gebouw als monument in 2010 (Foto Kris Vandevorst, 2008).

The sports hall in Genk, a fine example of modern architecture to which among others the architect I. Isgour contributed, was included in the database (ID205812), as a result of the building gaining listed monument status in 2010 (Photo Kris Vandevorst, 2008).

In de provincie Antwerpen is het inventariswerk blijkbaar het beste op het beschermingsbeleid afgestemd, want daar moest men maar 5,3% van de monumenten aanvullen (136 items). Voor de andere drie provincies moesten telkens 200 tot 250 relictten worden toegevoegd, of 10 tot 15% van de beschermde monumenten (fig. 14).

Verrassend is dat het totale pakket toe te voegen monumenten de duizend overschreed (1035), wat toch overeenkomt met 10% van het totaal aantal beschermde monumenten. Dit bleek niet alleen te wijten aan de ruimere opvatting van het begrip bouwkundig erfgoed door de jaren heen, maar ook aan het feit dat veel beschermd erfgoed niet als apart item in de inventaris is vermeld. Vele monumenten zijn verwerkt in een gemeente- of straatinleiding. Denken we daarbij aan de talrijke voorbeelden van beschermde begraafplaatsen, gedenktekens, standbeelden of straatmeubilair.

Er moet benadrukt worden dat enkel de ontbrekende *beschermde monumenten* zijn toegevoegd. Stads- en dorpsgezichten en landschappen werden in deze fase nog buiten beschouwing gelaten. Het was wel relevant om na te gaan welk geïnventariseerd patrimonium binnen de afbakening van een op die manier beschermde zone valt. Dit werd nagekeken door de vergelijking van de GIS-laag van het beschermd erfgoed en die van de inventaris. Omdat niet alle beschermde zones ingetekend bleken, moet voor deze tweede stap wellicht een voorzichtige foutenmarge gerekend worden. Toch konden nog ruim 2000 gebouwen extra gerelateerd worden aan een beschermingsdossier. Algemeen kunnen we concluderen dat ruim 16% van de gebouwen in de inventarisdatabank op een of andere manier het statuut hebben van beschermd onroerend erfgoed. Vanaf 2009 worden de gegevens over de beschermingen elke maand aangevuld in de databank, in samenwerking met het Agentschap Ruimte en Erfgoed.

5 GIS-laag inventaris bouwkundig erfgoed

De geactualiseerde gegevens worden op twee manieren toegankelijk gemaakt. In de eerste plaats zijn de aangepaste gegevens gepresenteerd via de databank op de VIOE-inventariswebsite: <http://inventaris.vioe.be>. Daarnaast worden alle inventarisgegevens gelokaliseerd op een GIS-puntenlaag, een instrument dat onontbeerlijk is voor het efficiënt planologisch of beleidsmatig benaderen van het bouwkundig erfgoed (fig. 15-16)²¹. Onder meer gemeentelijke overheden zijn meer en meer overtuigd van de noodzaak van een goede inventarisatie als basis voor een deskundige beoordeling binnen hun vergunnings- en stedenbouwkundige beleid. Het VIOE wil met het aanbieden van de GIS-laag van de inventaris in de toekomst projecten kunnen ondersteunen zoals in Riemst, Ieper, Heers, Brugge en Oostende, waar het bouwkundig erfgoed in het gemeentelijke ruimtelijke beleid werd geïntegreerd²². De talrijke vragen van planningsbureaus en gemeentelijke overheden naar deze informatie laten voelen dat dit opzet geslaagd is.

Alle relictten en bouwkundige gehelen in de inventarisdatabank werden georeferereerd. De gebouwen die enkel in straat- of gemeente-inleidingen zijn verwerkt, worden buiten beschouwing gelaten bij de actualisatie en dus ook bij de verwerking op de GIS-laag. De bouwkundige gehelen zijn als polygonen afgebakend. Voor de georeferentie van de relictten van de inventaris van het bouwkundig erfgoed is gekozen voor een puntenlaag en niet voor polygonen. Via CRAB is het mogelijk om aan het adres automatisch een punt te koppelen, dat meestal centraal in het perceel terechtkomt. Relictten zonder huisnummer of adressen die een fout hebben in de automatische link, worden handmatig ingetekend op basis van Kadvec.

De keuze voor een puntenlaag is gemaakt omdat vanuit het adres of de beschrijving niet altijd op een eenduidige manier een juiste afbakening van een polygoon afgeleid kan worden. De weergave

²¹ GIS-lagen te downloaden op <http://inventaris.vioe.be/portaal/kaarten>.

²² S.n. 2006.

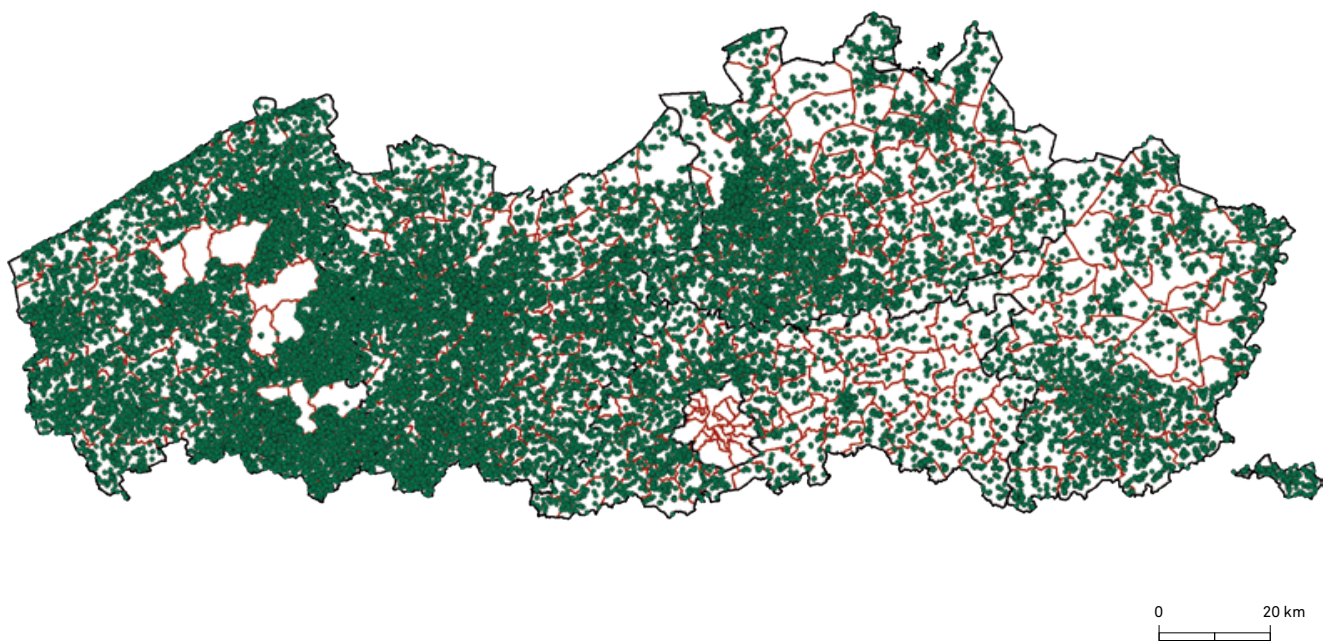

FIG. 15 Op deze kaart van Vlaanderen is de *shapefile* van de inventaris van het bouwkundig erfgoed gepresenteerd (ruim 72.000 items). Ieder item wordt aangeduid met een punt (data augustus 2005).

This map of Flanders presents the shapefile of the built heritage inventory (over 72.000 items); each item is marked with a dot (data August 2005).

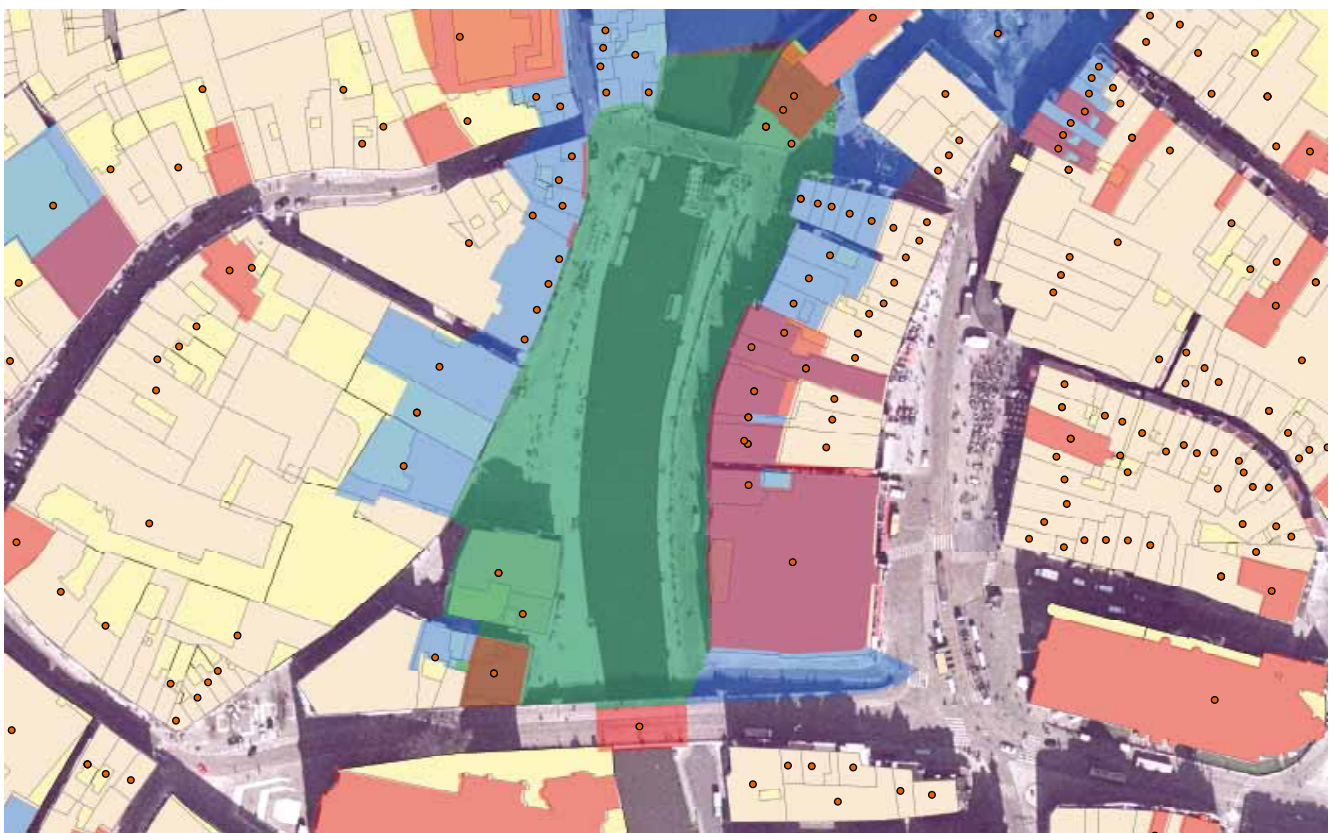

FIG. 16 GIS-laag met presentatie van het bouwkundig erfgoed: op deze detailkaart met het centrum van Gent, met centraal de Gras- en Korenlei, is de combinatie van gebouwen uit de inventaris zichtbaar: beschermde monumenten (rood), beschermde stads- en dorpsgezichten (lichtblauw) en beschermd landschap (groen).

GIS layer presenting the built heritage. This map of the centre of Ghent, with the Graslei and Korenlei at its heart, demonstrates the combination of buildings from the inventory, with listed monuments in red, listed town- and village-scapes in light blue and listed landscapes in green.

met een punt impliceert een meer aandachtige, maar ook meer flexibele behandeling van een vraag omtrent een bepaalde geïnventariseerde constructie. Nadeel van een puntsgewijze weergave van een relict is het gevaar van misinterpretatie.

Het merendeel van het bouwkundig erfgoed kon precies tot op perceelsniveau gelokaliseerd worden. 95% van het geïnventariseerde erfgoed werd op die manier in kaart gebracht. Van 3351 gebouwen kon men de exacte locatie niet meer achterhalen. Dat zijn vooral gesloopte gebouwen, met vervangende nieuwbouw die de oorspronkelijke perceelsstructuur niet meer volgt. Veel voorkomende gevallen zijn verkavelingen op de plaats van een hoeve of grote appartementsgebouwen die een reeks eengezinswoningen vervangen.

Alle bewaarde relictten konden met een of meerdere punten op het juiste perceel aangeduid worden. Ook van 2050 van de 5500 gesloopte panden kon de precieze ligging achterhaald worden. De databank maakt via CRAB de automatische intekening op de GIS-laag mogelijk van items met een adres bestaande uit een geldige set van gemeentenaam, straatnaam en huisnummer. Toch moesten bij het actualisatieproject meer dan 5000 panden handmatig ingetekend worden, vooral door een ongeldig huisnummer. Daarbij gaat het vooral over religieuze gebouwen, straatmeubilair en gedenktekens. Er is bouwkundig erfgoed dat buiten de perceelsgrenzen op het kadaster is gelegen. Kapellen op de openbare weg of standbeelden op pleinen zijn de duidelijkste voorbeelden. Voor de aanduiding van dit erfgoed op de kaart werden luchtfoto's en topografische kaarten gebruikt.

De GIS-laag van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen confronteert ons in één oogopslag met de kwantiteit van dit materiaal en met de grote verschillen in densiteit (fig. 15 en 17).

Vaak wordt de vraag gesteld welk aandeel van de bebouwing in Vlaanderen opgenomen is in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Voor een antwoord op deze vraag gebruiken we de statistieken die de Studiedienst van de Vlaamse Regering²³ opmaakte over het aantal bebouwde percelen in het Vlaamse Gewest. De definitie van bebouwing²⁴ komt grotendeels overeen met de ruime benadering van het bouwkundig erfgoed in de inventaris, met dien verstande dat alle gebouwen bij de selectie voor de inventaris op hun erfgoedwaarde worden afgetoetst.

In 2007 telde het Vlaamse Gewest 3.164.111 percelen met bebouwing. 72.521 gebouwen waren opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed (cijfer 23 oktober 2009). Als één

gebouw gelijkgesteld wordt met één perceel, kunnen we berekenen dat 2,3% van de bebouwde percelen in Vlaanderen in de inventaris is opgenomen. Aan een deel van de 72.621 gebouwen en constructies zijn echter twee of meer percelen verbonden: in totaal werden de relictten verbonden met 105.434 adrespunten. Met dit getal kunnen we besluiten dat bij benadering²⁵ 3,3% van de bebouwde percelen in Vlaanderen opgenomen is in de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

De overzichtskaart van de volledige inventaris van het bouwkundig erfgoed vertoont opvallende verschillen in densiteit (fig. 15 en 17). De vergelijking met de kaart van de bebouwingsdichtheid in Vlaanderen (fig. 18) verklaart voor een deel deze verschillen: het is logisch dat in gebieden met lage bebouwingsdichtheid minder relictten in de inventaris opgenomen zullen zijn.

De evolutie van het begrip 'erfgoed' binnen de reeks *Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen* vormt echter de sleutel. Waar voor de eerste twee delen in de reeks de gebouwen bijvoorbeeld ouder moesten zijn dan ca. 1850, geldt voor de latere delen geen tijdslimiet meer. Ook voor nieuwere typologieën als industrieel erfgoed en eenvoudige woningen groeide de aandacht gaandeweg.

Een combinatie van de kaarten met afbakeningen van bebouwde kernen, bebouwde zones en lintbebouwing, geeft ons een beeld van de bebouwing in Vlaanderen. De steden komen meteen naar voor door hun sterke concentratie, en zijn ook op die manier herkenbaar op de inventariskaart.

We zien ook dat de bebouwing het minst geconcentreerd is in het noorden van Limburg en Antwerpen, in de westelijke helft van West-Vlaanderen en het noordwesten van Oost-Vlaanderen. De lichte vlekken in Limburg en Antwerpen zijn terug te vinden op de GIS-laag van het bouwkundig erfgoed (fig. 15). Oost- en West-Vlaanderen zijn echter zeer rijk voorzien van bouwkundig erfgoed, met uitzondering van de nog niet afgewerkte gemeenten. De relatief recente datum van de inventarisatiecampagnes in deze twee provincies is verantwoordelijk voor een grotere kwantiteit. Het verklaart meteen waarom Vlaams-Brabant, de dichtst bebouwde zone van het Vlaamse Gewest, zo weinig geïnventariseerd bouwkundig erfgoed heeft. De lichte vlek die op fig. 15 te zien is in het oosten van de provincie Vlaams-Brabant valt samen met het allereerste boekdeel in de reeks *Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen* (zie fig. 2, boekdeel 1n), waaraan eind de jaren 60 is begonnen. Het zegt genoeg dat de helft van deze provincie in één dun boekdeel paste.

²³ http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_rapporten.htm (geconsulteerd op 9 januari 2009).

²⁴ Voor bebouwde percelen geeft men volgende opsomming als definitie:
Appartementsgebouwen
Buildings
Huizen, boerderijen en bijgebouwen: schuren, garages, afdaken en toiletten
Industriële en ambachtsgebouwen: wasserijen, melkerijen, bakkerijen, spekslagerijen, slachthuizen, drank- en tabaksfabrieken, textiel fabrieken, meubel- en speelgoedfabrieken, papierfabrieken, cementfabrieken, zagerijen, cokes- en chemische fabrieken, glasblazerijen, gasfabrieken, elektrische centrales, ...

Opslaggebouwen: loodsen en entrepots
Kantoorgebouwen: banken, beurzen, kantoorruimten
Gebouwen met handelsbestemming: horeca, grootwarenhuizen, tankstations, tentoonstellingsruimten, parkeergebouwen, kiosken
Openbare gebouwen: gemeentehuizen, koninklijke paleizen, gerechtsgebouwen en strafinrichtingen, militaire en administratieve gebouwen, rijks-wachtkazernes
Uitrustingen van nutsvoorzieningen: telefooncellen, vliegvelDEN, watertorens, waterzuiverings- en afvalverwerkingsinstallaties
Gebouwen voor maatschappelijk welzijn en gezondheid: weeshuizen, kribbes, rusthuizen,

ziekenhuisgebouwen en gebouwen bestemd voor het maatschappelijk welzijn
Gebouwen voor onderwijs en cultuur: schoolgebouwen, universiteiten, musea, bibliotheken
Gebouwen bestemd voor erediensten: kerken, kapellen, kloosters, synagogen, tempels, moskeeën
Gebouwen voor recreatie en sport: feestzalen, jeugdhuisen, schouwburgen, toneelzalen, culturele centra, bioscopen, casino's.
²⁵ Omdat een deel van het geïnventariseerd erfgoed gelegen is buiten de percelen, bv. veldkapellen, straatmeubilair enz., is dit cijfer slechts een benadering.

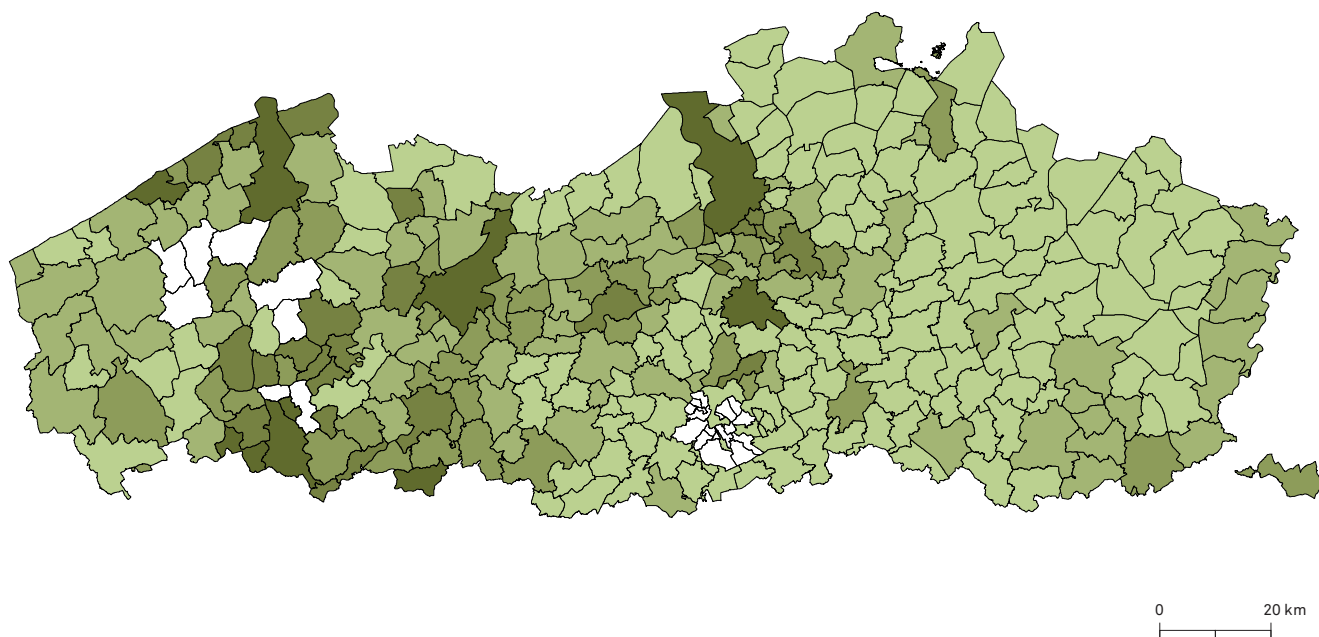

FIG. 17 Door een vergelijking van het aantal opgenomen inventarisrelicten met de oppervlakte per gemeente, kunnen de verschillen in densiteit van de inventaris duidelijk weergegeven worden (data augustus 2008).

A comparison of the number of items included in the inventory with the total area covered by each municipality allows for the differences in density in the inventory to become clearly visible (data August 2008).

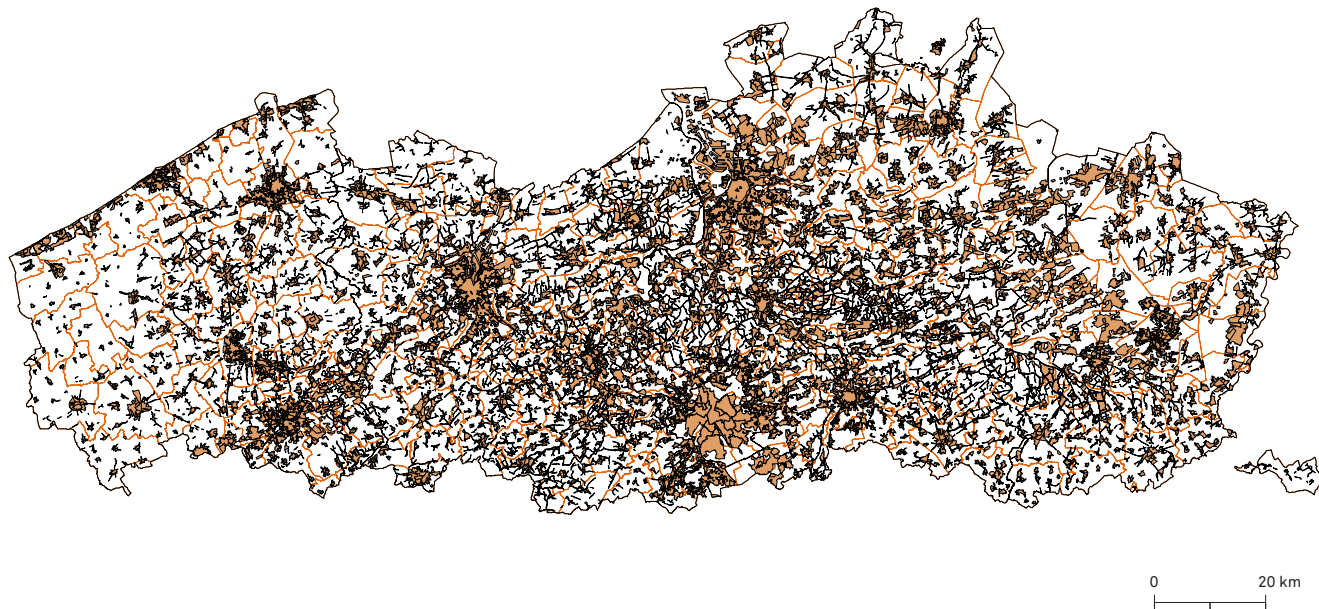

FIG. 18 Een vergelijking van fig. 15 en 17 met de kaart waarop de bebouwingsdichtheid in Vlaanderen wordt weergegeven, verklaart voor een deel de verschillen in densiteit van de inventarislaag. Het verschillende verloop van de inventarisprojecten per provincie is echter de sleutel om de samenstelling te verklaren.

Comparing Fig. 15 en 17 with the map depicting the density of development in Flanders goes some way to explaining the differences in density in the inventory layer. However, the key to explaining the composition is the differences between the provinces in the ways the inventory projects were carried out.

6 Inventaris.vioe.be: de inventariswebsite als besluit

Op 24 mei 2009 presenteerde het VIOE de website voor inventarissen van onroerend erfgoed. Voor wat het bouwkundig erfgoed betreft, is daar de vernieuwde databank van de inventaris bouwkundig erfgoed beschikbaar. De gebruiker kan de inventaris databank consulteren met inbegrip van alle verzamelde informatie van de laatste jaren. Eerst en vooral zijn alle relictten voorzien van de geactualiseerde adresgegevens en van hun beschermingsstatus. Bewaarde en gesloopte relictten kunnen van elkaar onderscheiden worden. Belangrijk voor onderzoek en beleid is de mogelijkheid om via (thematisch-typologische) thesauri de databank te doorzoeken. Vanzelfsprekend worden ook op een kaartje de locatie van de relictten en gehelen van de inventaris van het bouwkundig erfgoed en de GIS-lagen van de relictten en de gehelen op dit portaal aangeboden.

Deze uitgebreide set gegevens van ondertussen bijna 78.000 bouwkundige constructies, maakt het de onderzoeker mogelijk om de inventaris van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen zeer flexibel te bevragen. Geografische en thematisch-typologische informatie kan op een onuitputtelijk aantal manieren worden gecombineerd. De databank is ook een goed vertrekpunt voor de zorg voor het erfgoed, door bescherming of door afstemming met plannen van ruimtelijke ordening.

Belangrijk is echter dat de gebruiker van de inventaris bij de interpretatie van het materiaal rekening houdt met de evolutie van het inventarisatieproject in Vlaanderen. Door de actualisatie is eens te meer duidelijk geworden dat een tijdsverschil tot veertig jaar tussen de oudste en meest recente inventarissen het beeld over het aanwezige bouwkundige erfgoed mogelijk ernstig kan vertekenen.

In ideale omstandigheden zou de inventaris van elke gemeente in Vlaanderen actueel en volledig zijn. Door de evolutie van het begrip 'erfgoed' en de daaruit volgende selectie en het decennia-lange onderzoek, is de realiteit echter anders. Vanuit dit besef is het geboden in de eerste plaats in te zetten op blijvende herinventarisatie, met prioritair de aanpak van de oudste inventarissen. Een tweede inhoudelijk punt is dat hoofdzakelijk de apart opgenomen constructies zijn meegenomen in de vaststelling van de inventaris van het bouwkundig erfgoed. Beschrijvingen van grotere gehelen zoals straten, dorpen, wijken, vallen momenteel voor een groot deel uit de boot. Een herinventarisatie vangt dit maar ten dele op. Grotere bouwkundige gehelen, waarvan de som van de delen primeert, moeten namelijk op een andere manier geëvalueerd en verwerkt worden. Het VIOE werkte al een databankstructuur uit waarin grotere ensembles kunnen geïnventariseerd en verwerkt worden. Een inhoudelijke methodologie om deze te selecteren, naar waarde te schatten en te beschrijven is een belangrijk aandachtspunt.

Een tweede uitdaging is het actueel houden van de administratieve gegevens. Adreswijzigingen moeten bijgehouden en zo snel mogelijk verwerkt worden. Gegevens over sloop of verregaande verbouwingen ook. Hierin is bij het actualisatieproject al heel wat ervaring opgedaan. Waar tijdens de actualisatie de communicatie met de gemeentelijke overheden nog in de kinderschoenen stond, is deze samenwerking sinds de eerste vaststelling van de inventaris van het bouwkundig erfgoed, bij zeer veel gemeenten spontaan tot een evidentie geworden. Veel gemeenten con-

troleren regelmatig adressen en statussen van het gemeentelijk bouwkundig erfgoed en geven de wijzigingen aan het VIOE door ter verwerking. Op die manier kan bij de jaarlijkse vaststelling een belangrijke update meegegeven worden. Dit komt niet enkel het vergunningenbeleid van de gemeente ten goede, maar ook de algemene kwaliteit van de gegevens van de inventaris databank.

Summary

Mapping the historic built environment: methodology and conclusions of the administrative update of the built heritage inventory in Flanders

Creating an inventory of and prospecting for Flanders' built heritage is one of the Flemish Heritage Institute's key tasks. The planning decision made on 14 September 2009 put this inventory centre stage as a result of the attending legal consequences. The aim of the built heritage inventory is to provide, in one list, a clear overview per municipality of the built heritage in Flanders. By means of a number of measures as part of the built heritage planning policy, the inventory aims to safeguard this heritage as much as possible.

Between 2005 and 2008, in preparation for this planning decision, the Flemish Heritage Institute (VIOE) worked on an administrative update of the built heritage data in the inventory. These data are primarily derived from the series of publications titled *Bouwen door de Eeuwen Heen in Vlaanderen* (Building in Flanders through the ages). This series is the outcome of the large-scale inventory project that has been running since the 1960s and which encompasses all of Flanders. Since the mid-1990s it has also been available as an online database.

The main problem to be solved was the fact that the administrative data for the heritage inventory were out of date. Naturally, legal consequences only apply when built heritage is registered under the correct address. As changes of address had never been recorded systematically, 40% of the addresses in the database had to be corrected. All address information was checked for its validity in CRAB (a centrally held address bank) and if necessary, the addresses were checked *in situ*; finally, they were georeferenced on a digital map as a point shapefile.

The complete point shapefile of the built heritage inventory clearly demonstrates large geographic differences in density. The first regions to have been included, in the '70s and '80s, are clearly recognisable from the much smaller number of remains. In those days, buildings had to predate 1850 and industrial heritage was not or rarely selected for inclusion. What is striking is that as early as the 1970s, a complete inventory was made of the province of West Brabant. A second conclusion that could be drawn on the basis of the georeferencing of the dataset is that, of all the developed land in Flanders, 2.5 to 3.3% was included in the built heritage inventory.

The overall conclusions, after the 'status' of the inventory data had been checked, also showed up differences. All remains were checked for their current status, i.e. whether they were still extant. This data update led to the conclusion, in 2008, that across Flanders, over 7.5% of all built heritage occurring in the inventory had been demolished. However, there is a substantial difference between the oldest inventories from the '70s and '80s and those postdating 1990: for the municipalities in the first group,

16.5% was registered as demolished, whereas for the second group this figure is a mere 0.9%. The latter figure however is relative, as for the most recent half of the inventories no systematic checks were carried out *in situ*. The demolition figures are divided up per province and a distinction is made between rural and urban municipalities. The overall conclusion was that with each year that passes since the inventory was created, 1% of the built heritage included therein disappears as a result of demolition.

A third administrative project focussed on checking for all remains occurring in the inventory whether they could be linked to information regarding listing. Over 1000 listed buildings turned out to have been included in the inventory database.

A total of 16% of the remains in the inventory could be linked to listing information (monuments, town- and village-scapes and landscapes collectively).

Having completed the data update, the Flemish Heritage Institute developed a new database for the built heritage inventory, which can be accessed via <http://inventaris.vioe.be>. All data, which in 2011 comprise nearly 80,000 items of built heritage, can be searched geographically, thematically and typologically, which offers many possibilities, whether from a policy or academic point of view.

—

Bibliografie

HOOFT E. 2006: Actualisering van de inventaris van het bouwkundig erfgoed, *VCM contact* 13, nr. 49, 30-34.

HOOFT E. & VERWINNEN K. 2008: *Inventarisatie van bouwkundig erfgoed* [online], <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie>, (geraadpleegd op 30 november 2010).

S.n. 2006: *Erfgoed op de kaart. Erfgoed en gemeentelijk ruimtelijk beleid*, M&L Cahier 13, Brussel.

S.n. 2010a: *Erfgoed in mijn straat. Over de inventaris van het bouwkundig erfgoed*, Brussel.

S.n. 2010b: *Vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed* [online], <http://inventaris.vioe.be/dibe/rechtsgevolgen>, (geraadpleegd op 31 januari 2010).

VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 2007: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: terugblik en toelichting. In: *Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. 1971-2005*, Brussel, 7-16.

VAN LINDT P., KENNES H. & HOOFT E. 2006: Voorbeeldproject georeferentie inventaris bouwkundig erfgoed. In: *Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed. Een nieuw perspectief voor erfgoedonderzoek*, Brussel, 58-62.

